

Aineenvaihdunnan sääntely

30.1.2024

Oppimistavoitteet

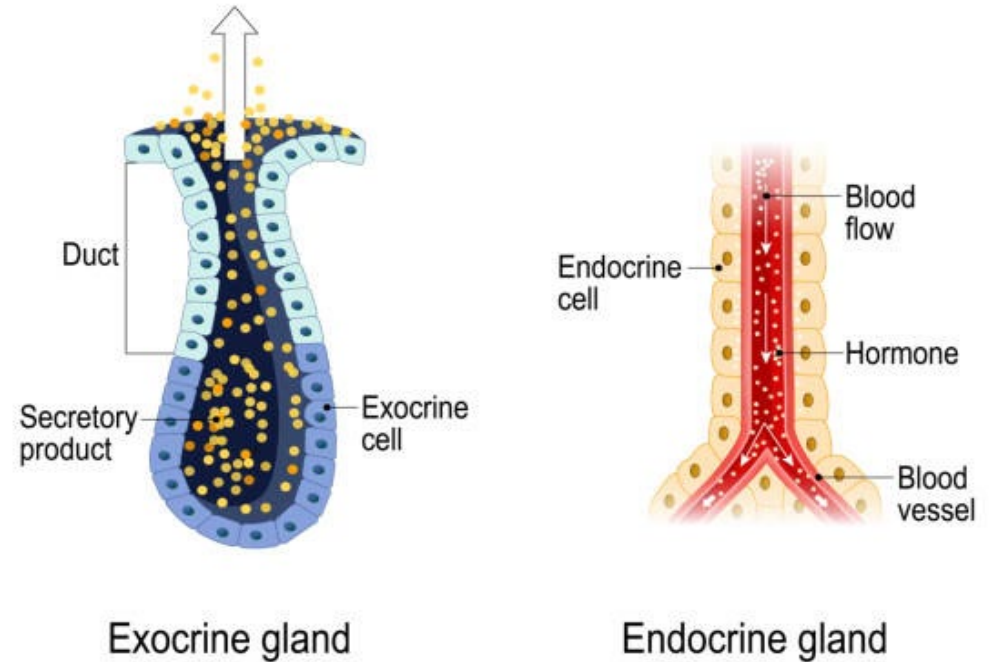
- Hahmottaa hormonaalisen eli umpieritysvälitteisen säätelyn periaatteet ja keskeiset anatomiset rakenteet
- Ymmärtää seuraavien säätelyjärjestelmien toiminta yleisellä tasolla:
  - Kalsiumtasapaino
  - Stressi
  - Sokeritasapaino
  - Nestetasapaino
  - Suolatasapaino
  - Hapποemästasapaino

Huom. Energia-aineenvaihdunta käsitellään myöhemmin

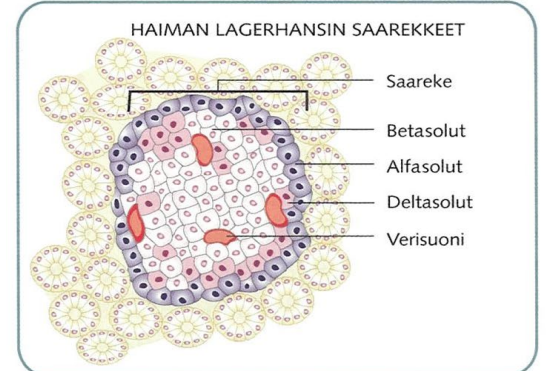
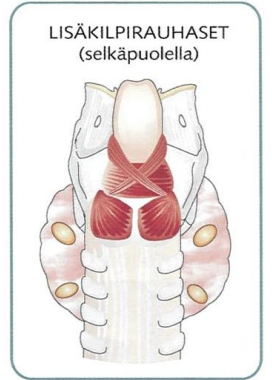
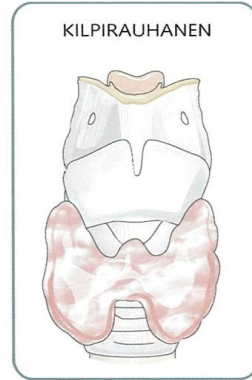
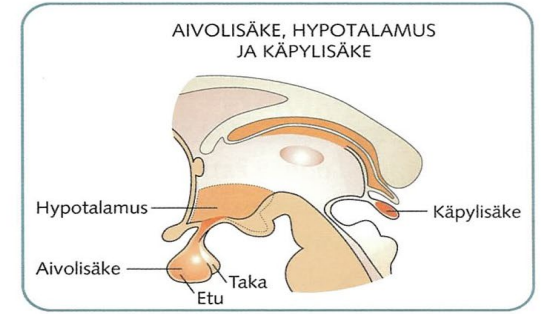
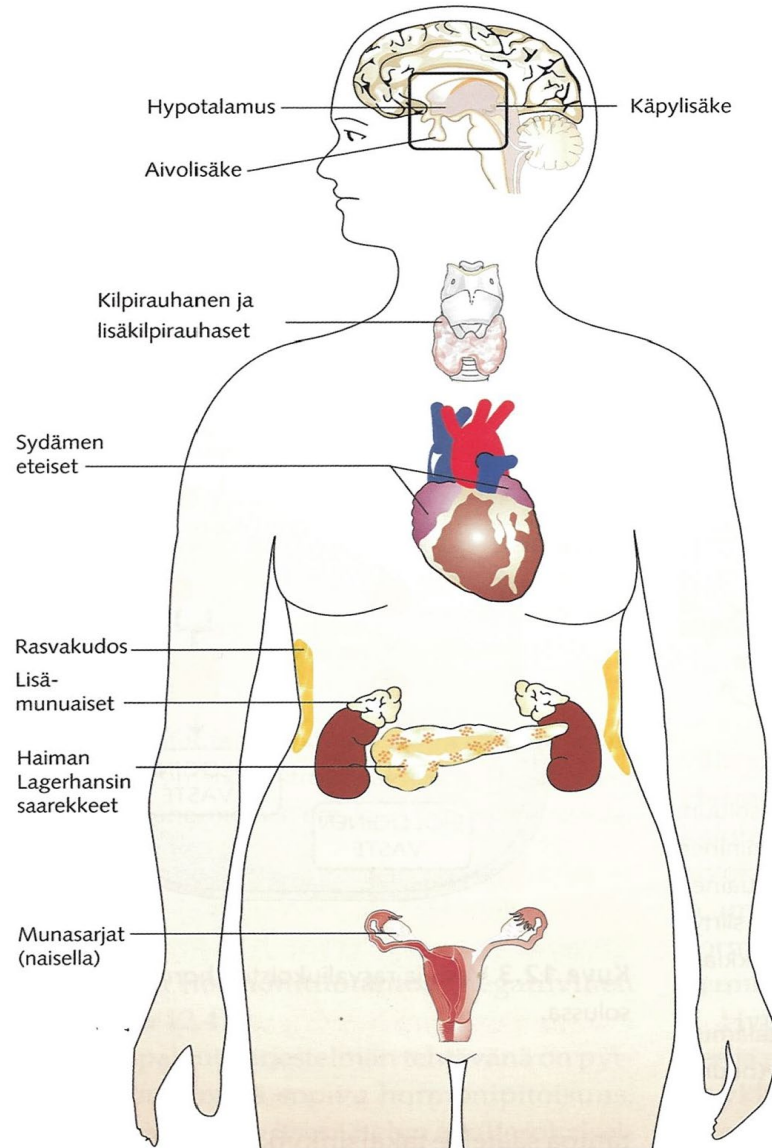
Umpieritysjärjestelmän ja hormonien toiminta

- Umpieritysjärjestelmään eli **endokriiniseen järjestelmään** kuuluvat kaikki hormoneja tuottavat solut ja kudokset
  - “sivutoimisia” umpirauhasia ovat hermosto, mahalaukku, munuaiset, sydän
- Umpirauhaset (endokriiniset rauhaset): erityis verenkiertoon
- Hiki- ja talirauhaset ovat avorauhasia (eksokriinisiä rauhasia)

Types of gland

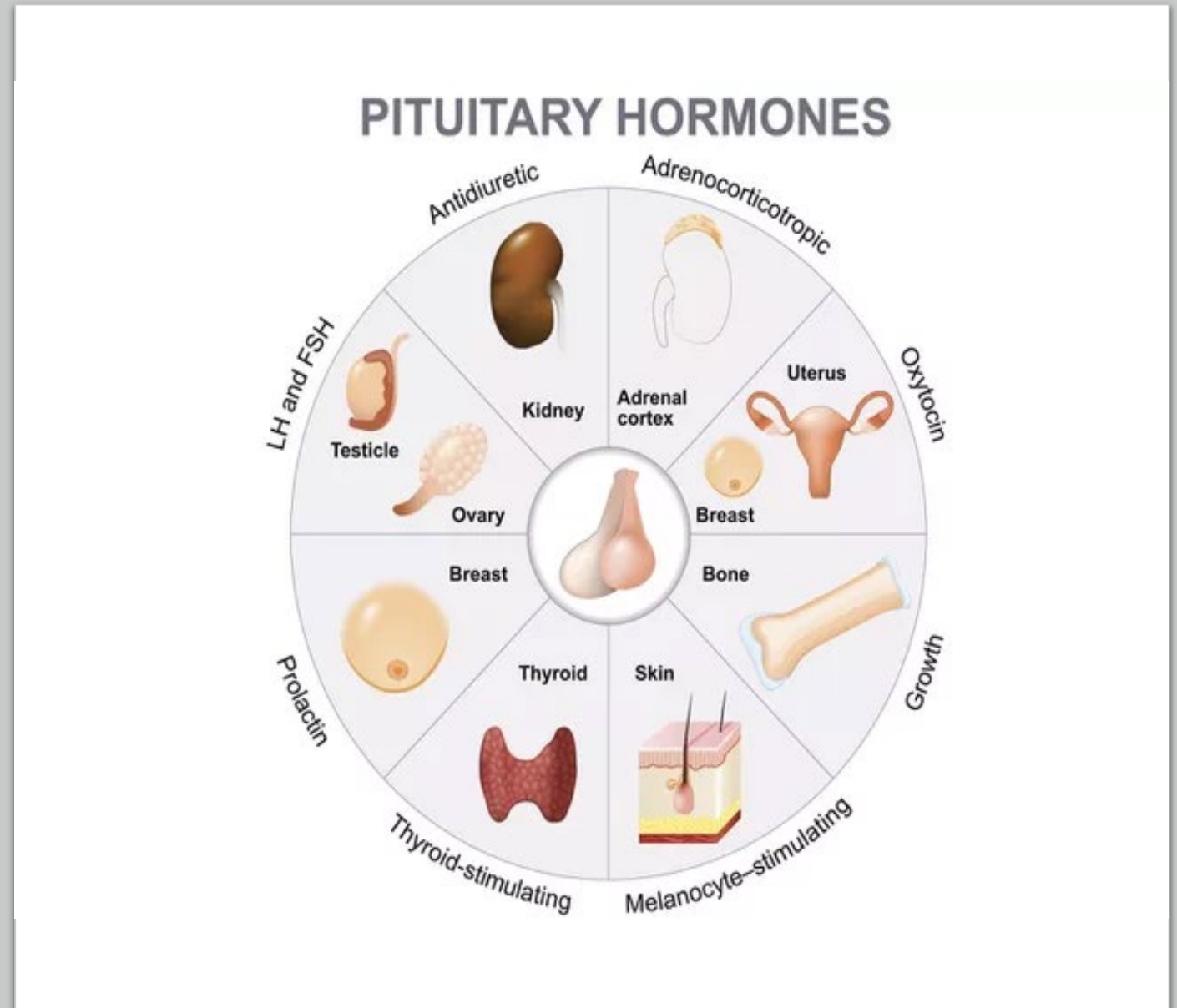

- Hormonit kulkevat joko vapaina molekyyleinä tai kuljettaja-proteiiniin sitoutuneena (esim. albumiini)
- Kuljettajaproteiinit tasaavat hormonipitoisuuksia: umpirauhasen erittämä hormoni on aktiivinen vain vapaana, ja proteiiniin sitoutuminen estää hormonin hajoamista

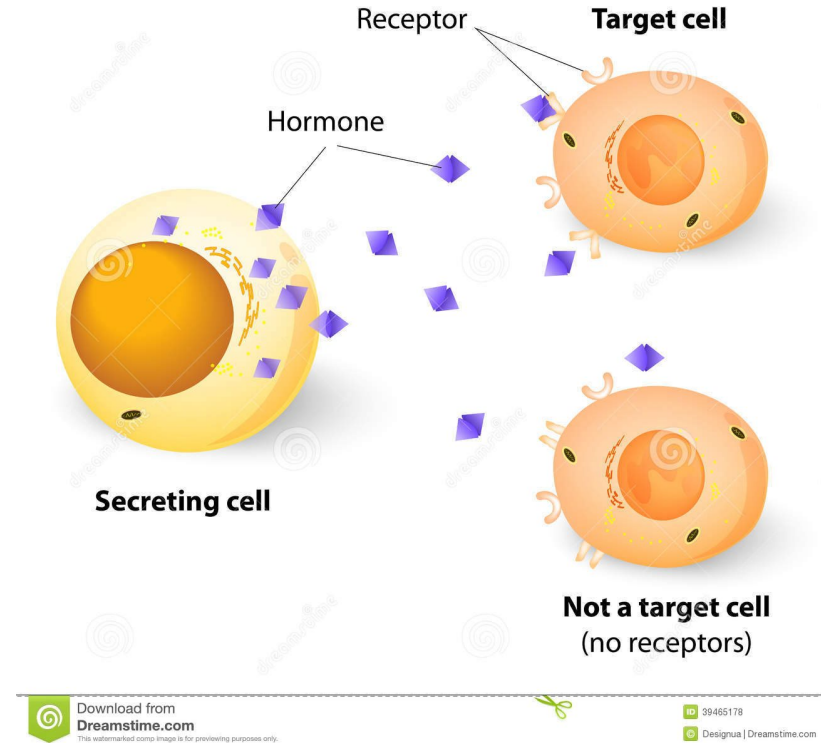
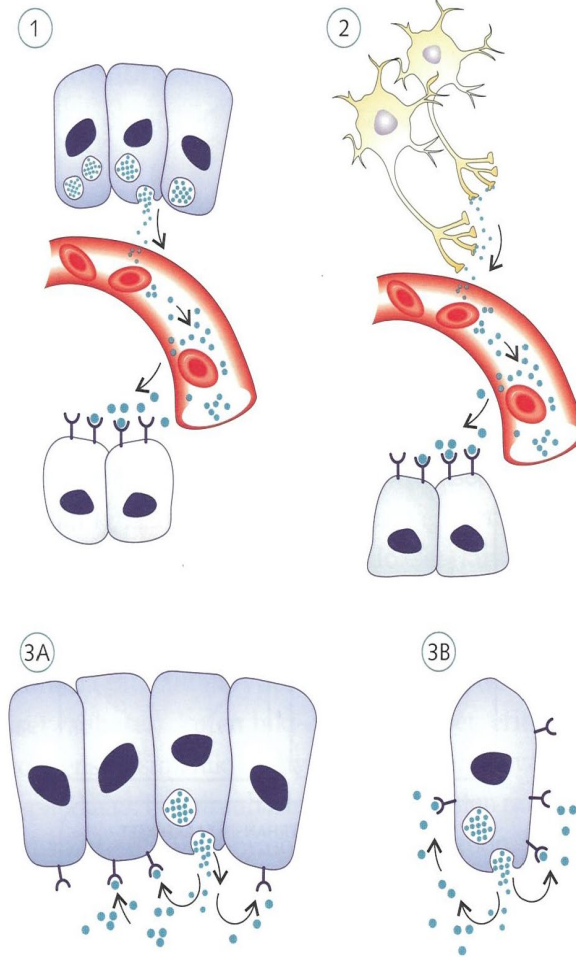
Hormonien tehtävät

- Säätelevät
Solujen aineenvaihduntaa
Energiatasapainoa
Lisääntymistoimintoja
Kudosten kasvua ja uusiutumista
- Kontrolloivat kasvua ja kehitystä
- Ylläpitävät homeostaasia

Hormoneilla on kohdesoluissa vastaanottajareseptori

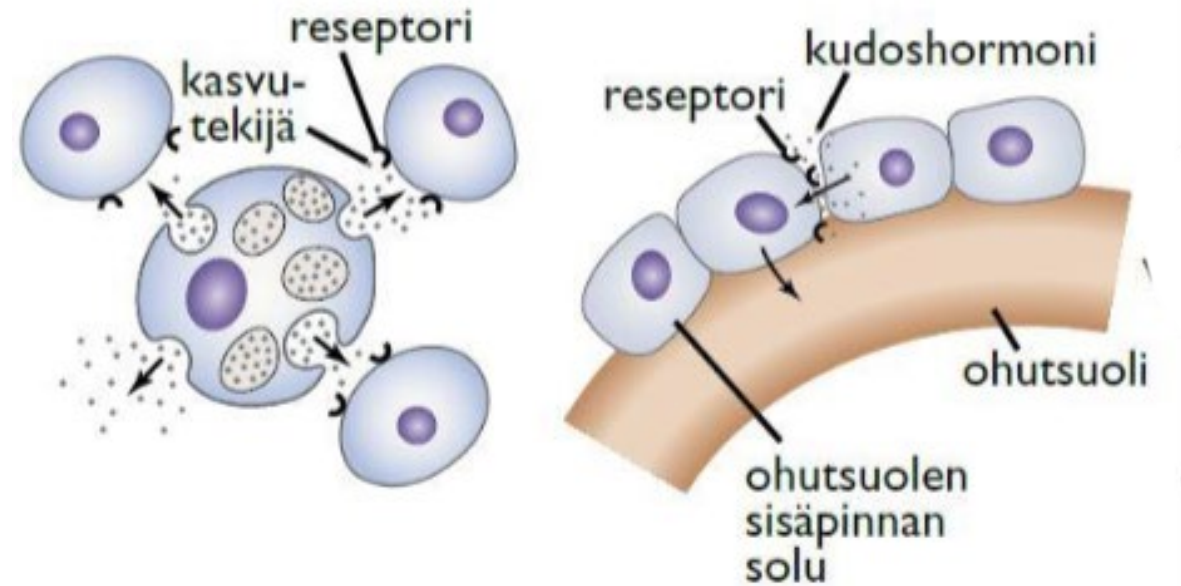
- 1) Verenkierron mukana liikkuvat umpirauhasten (kilpirauhanen, lisämunuainen, haima) erittämät hormonit
- 2) Hormonieritykseen erikoistunut hermosolu (hypotalamus) tuottaa hormoneja verenkiertoon (neuroendokriininen vaikutus)
- 3) Paikallinen vaikutus: parakriininen tai autokriininen vaikutus

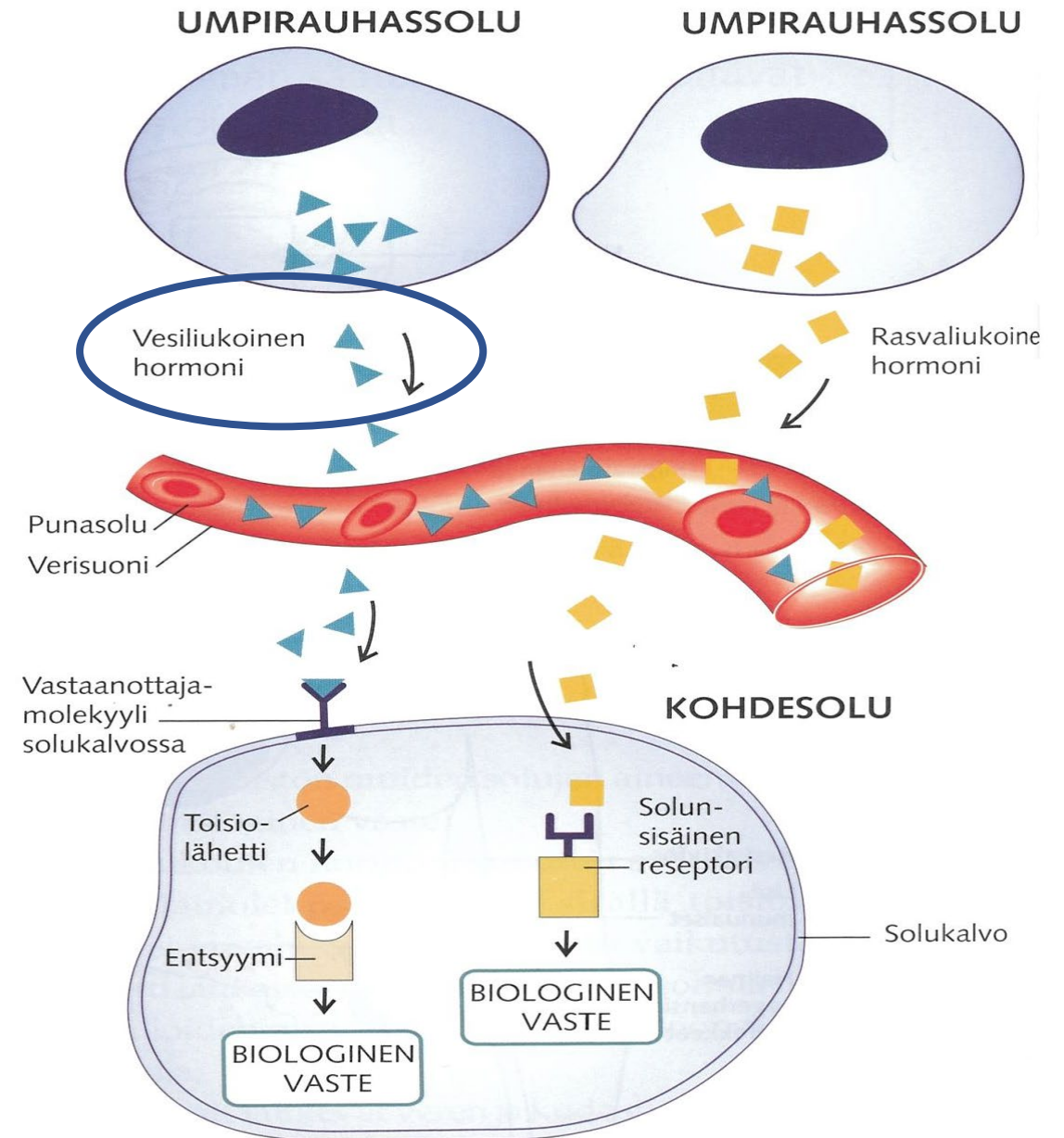
Download from Dreamstime.com
This watermarked image is for previewing purposes only.
39465178
Designua | Dreamstime.com

Kudoshormonit ja kasvutekijät

- *Kudoshormonit* vaikuttavat kudosten välityksellä naapurisoluihin (parakriininen vaikutus): Esim. prostaglandiinit, tromboksaanit, leukotrieenit
- Jos kudoshormoni säätelee solujen kasvua ja erilaistumista, puhutaan *kasvutekijöistä*

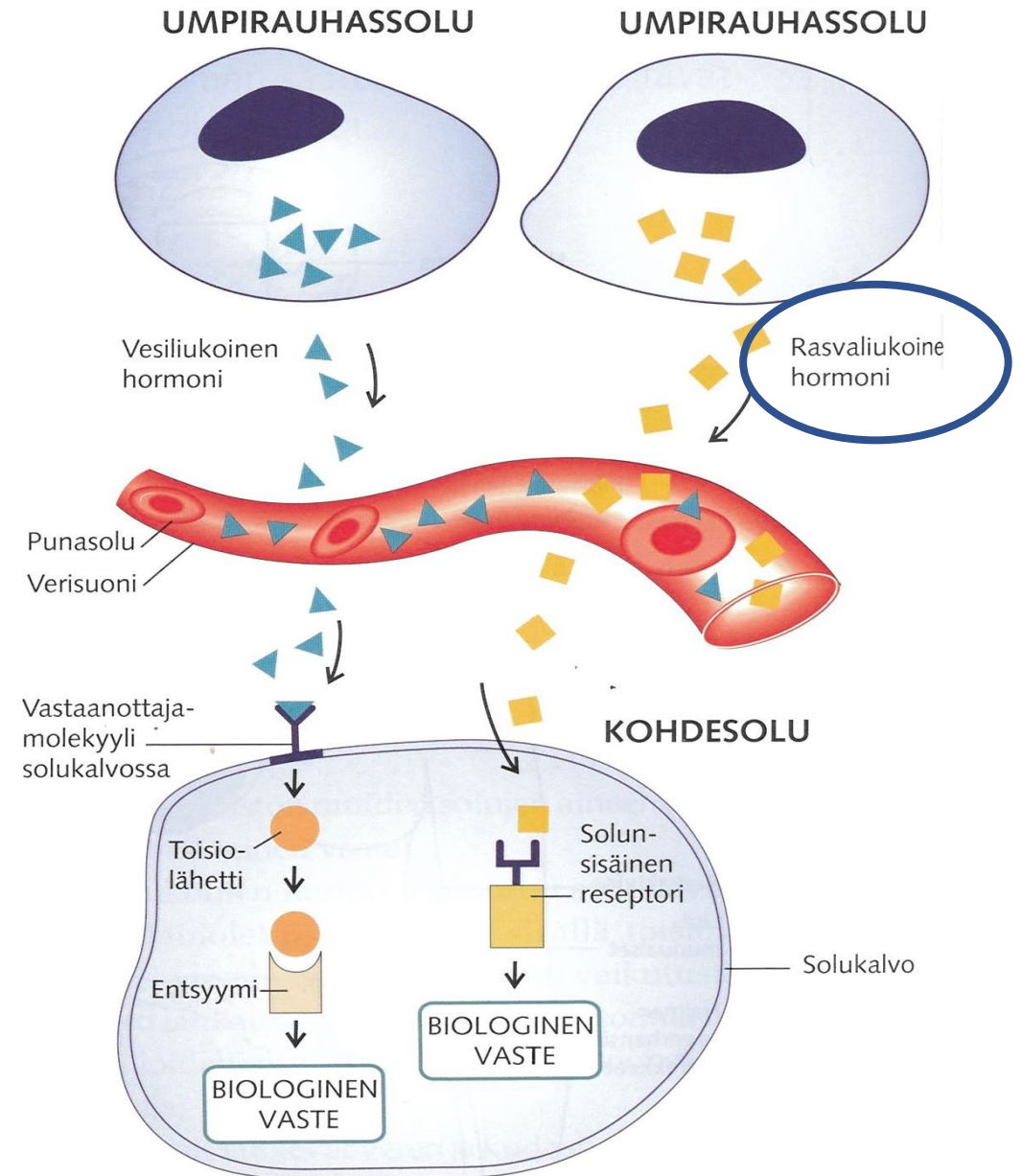

- **Vesiliukoinen hormoni**
(proteiinihormonit, katekoliamiinit)
sitoutuu solukalvon reseptoriin
- Solun sisällä toisiolähetit (esim. syklinen adenosiinimono-fosfaatti) käynnistävät reaktioketjuja, joissa entsyymit aktivoivat toisiaan → esim. glykogeenin ja glukoosin pilkkoutuminen
- Pienikin hormonipitoisuus voi näin vaikuttaa merkittävästi

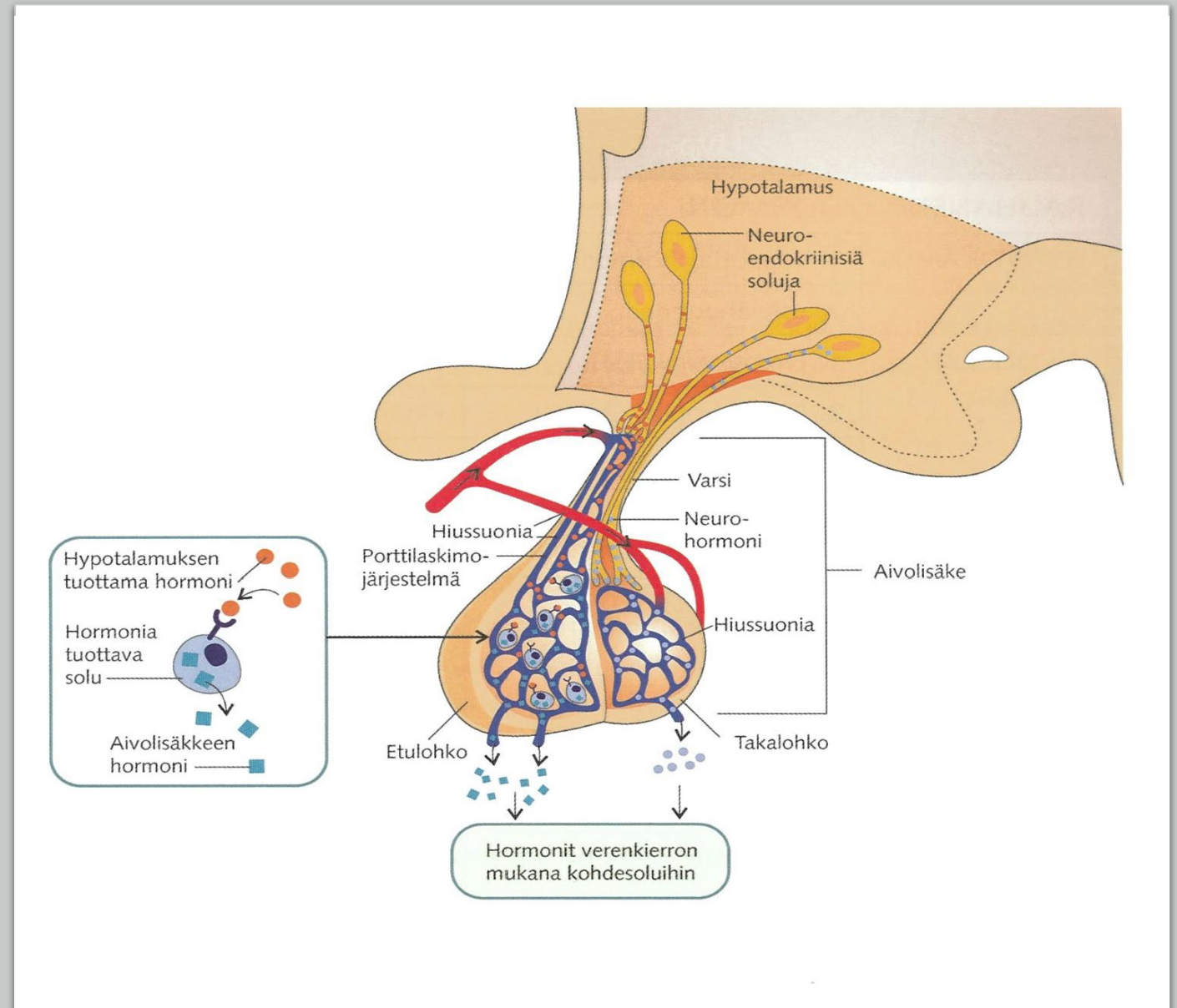

- **Rasvaliukoinen hormoni** (steroidihormonit, D-vitamiini, kilpirauhashormonit) menevät solun sisään
- Reseptori sijaitsee solulimassa tai tumassa
- Lisäävät tai estävät solussa proteiinisynteesiä

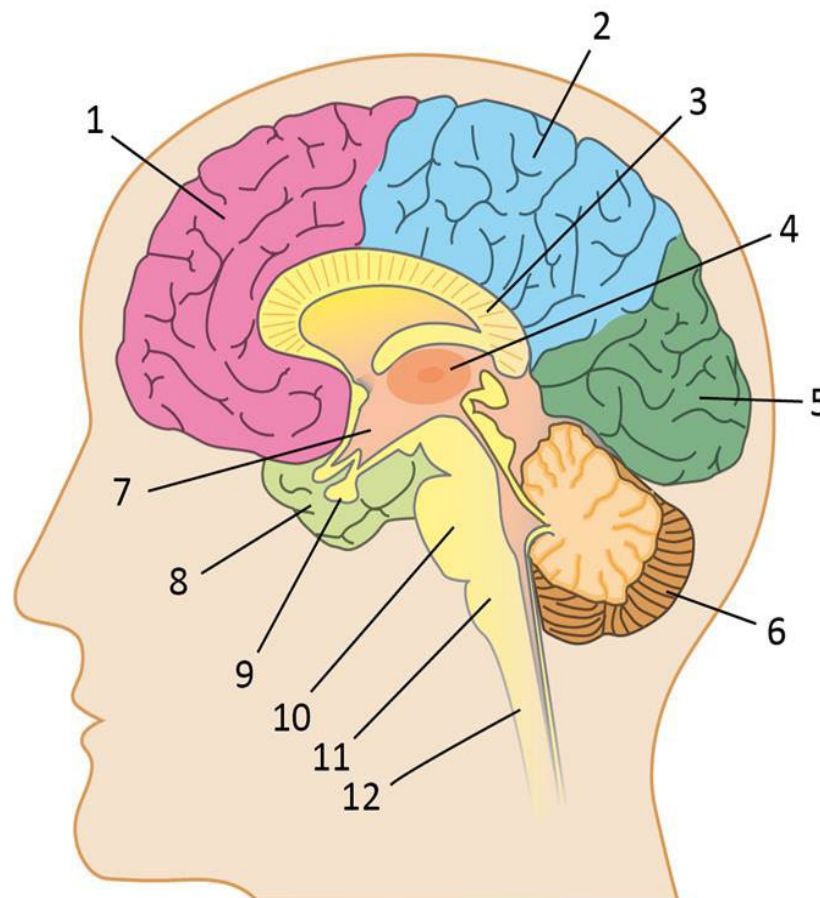
Hormonien erittymisen säätely

- Homeostaasissa hermosto ja umpieritysjärjestelmä toimivat osittain päällekkäin
- Hypotalamus tuottaa aivolisäkkeen toimintaa sääteleviä hormoneja ja säätelee muiden rauhasien toimintaa

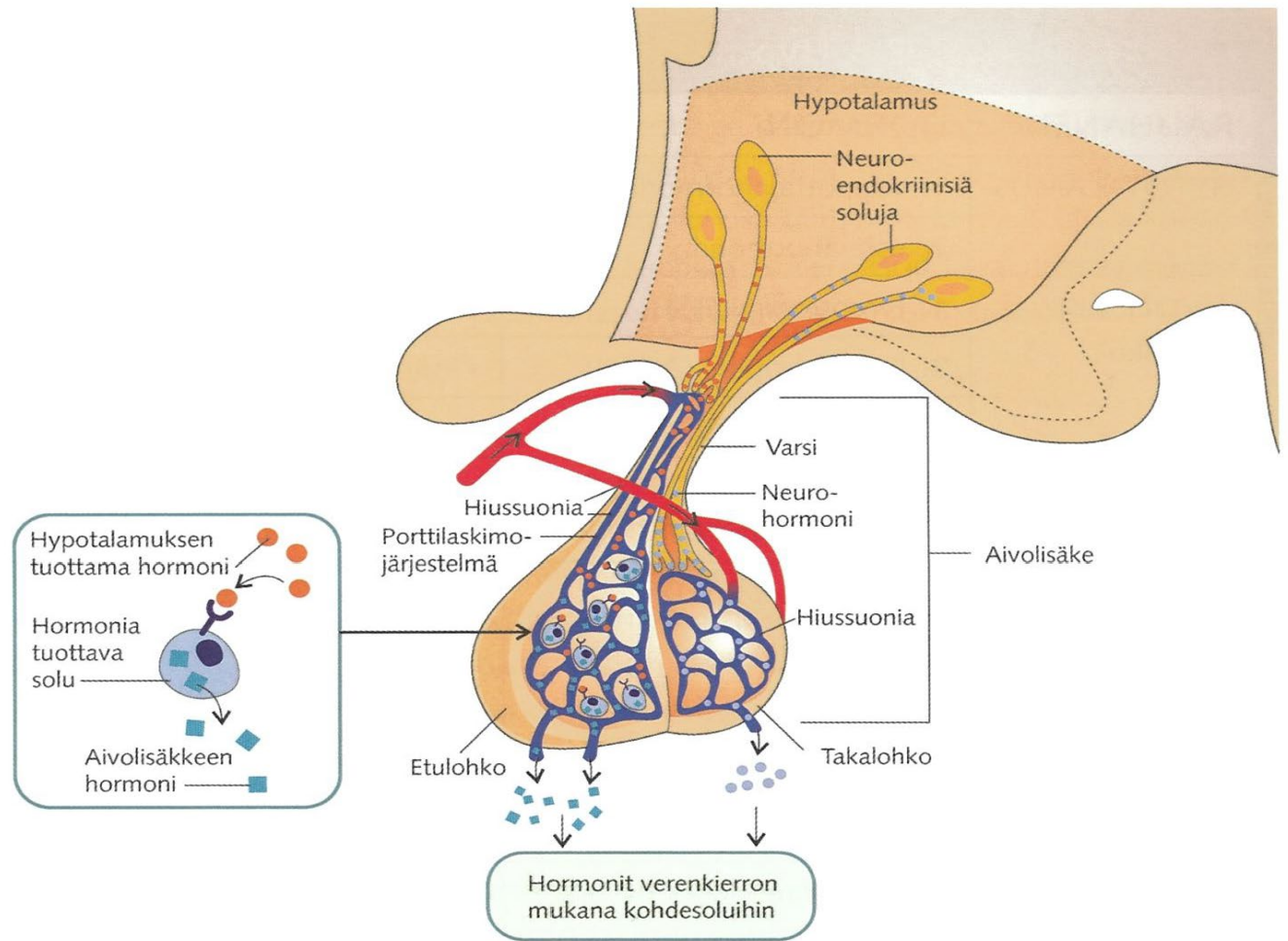
Hypotalamus

- Sijaitsee väliaivojen pohjassa
- *Verenkierron* välityksellä yhteydessä aivolisäkkeen (hypofyysi) etulohkoon
- Hermostollisesti yhteydessä aivolisäkkeen takalohkoon, aivorunkoon, aivokuoreen
- Erikoistuneita neurosekretoorisia soluja
- Vapauttaja- ja estäjähormonien kautta vaikutus aivolisäkkeeseen

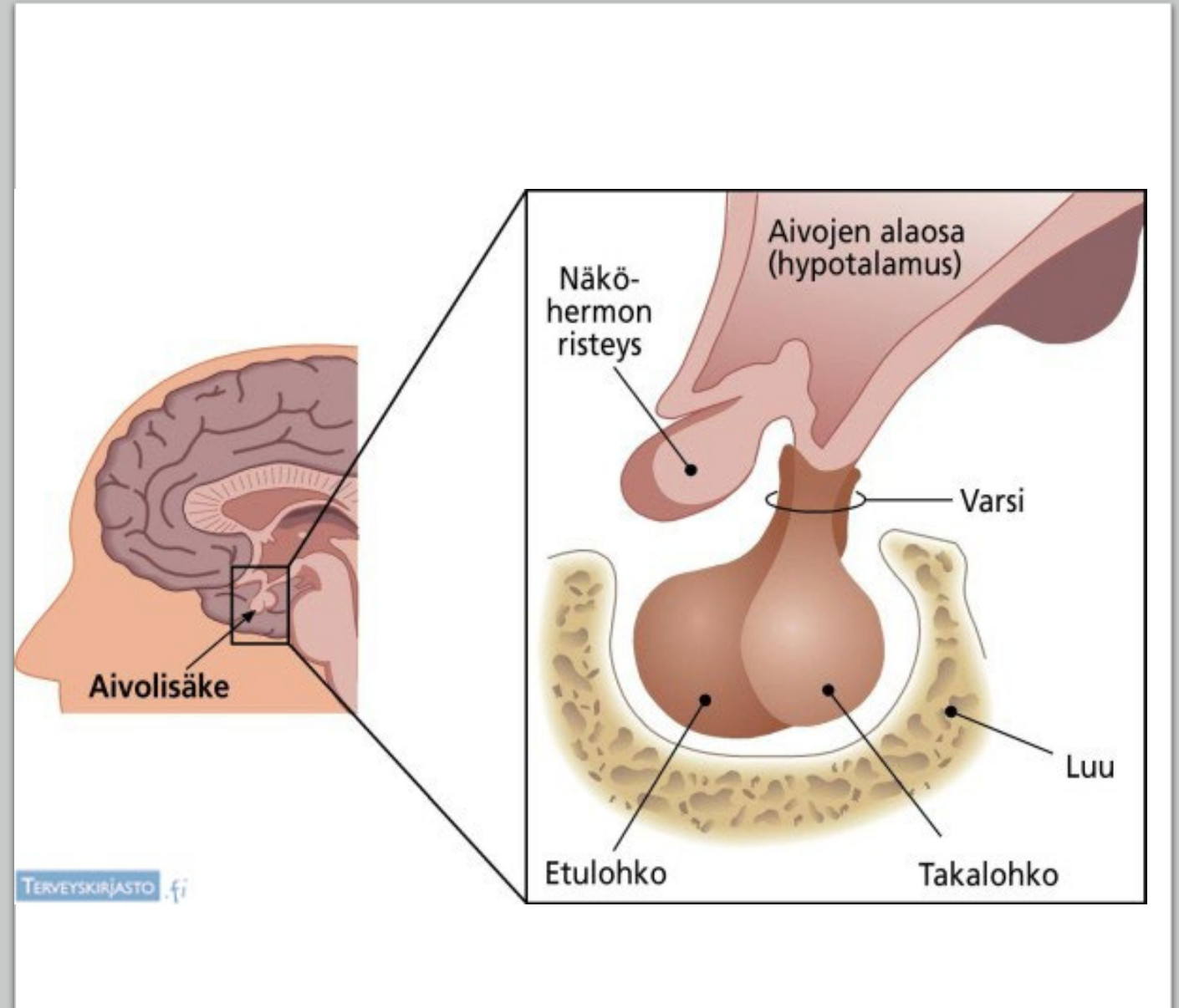
1. Otsalohko
2. Päälakilohko
3. Aivokurkiainen
4. Talamus
5. Takaraivolohko
6. Pikkuaiivot
7. Hypotalamus
8. Ohimolohko
9. Aivolisäke
10. Aivosilta
11. Ydinjatke
12. Selkäydin

- Hypotalamuksen toimintaan vaikuttavat negatiivinen ja positiivinen palauteperiaate, keskus- ja ääreishermosto, stressi
- Lämpötilaa, janoa, nälkää säätelevät keskukset
- Vihan, pelon, aggression tuntemukset yhdessä limbisen järjestelmän kanssa
- Vuorokausirytmii
- Seksuaalinen käyttäytyminen

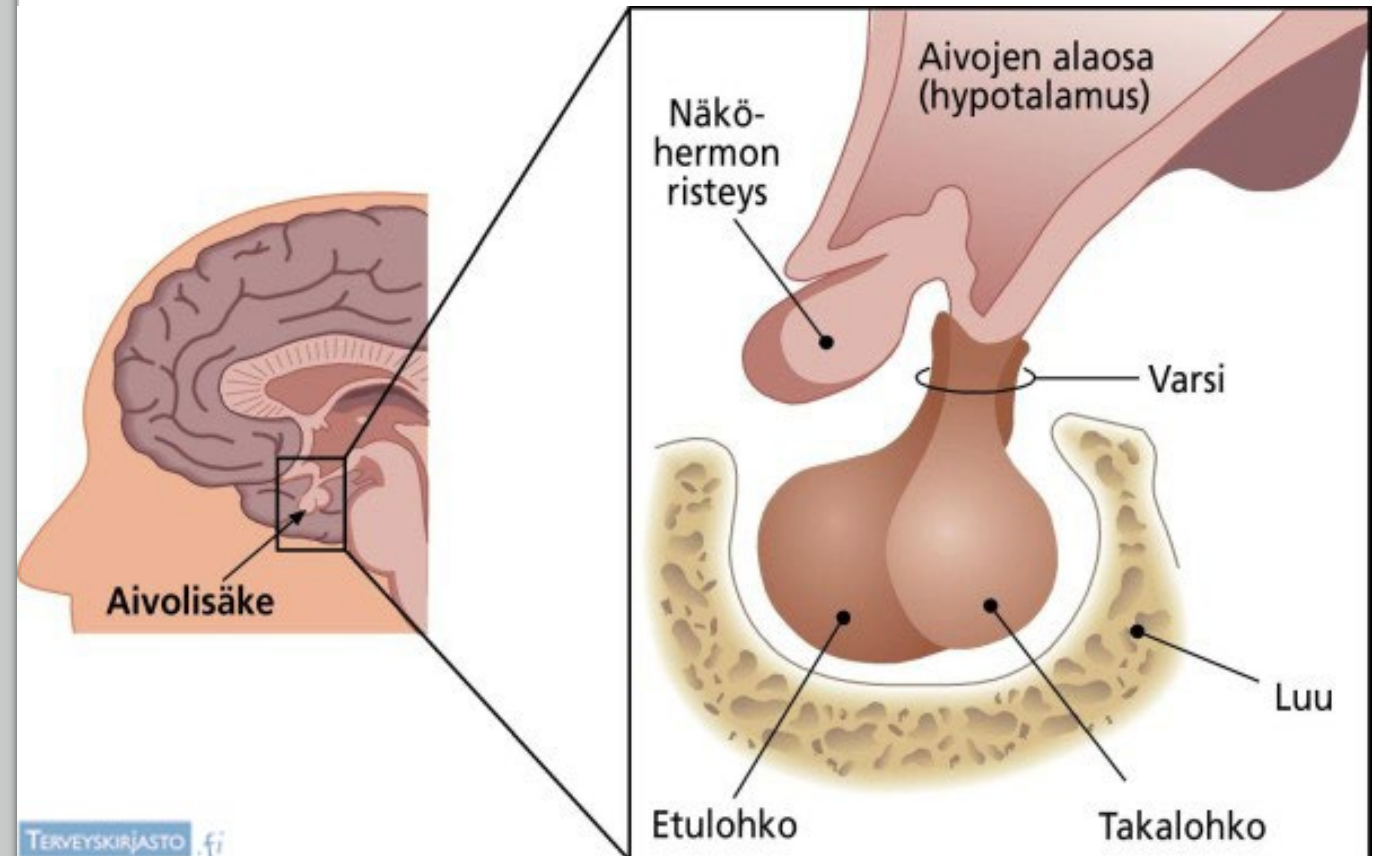
Aivolisäke

- Herneenkokoinen, n. 0.5-1 g painoinen
- Etu- ja takalohko (adenohypofyysi, neurohypofyysi)
- Etulohko tuottaa 6 hormonia, joista kasvuhormoni vaikuttaa kaikkiin elimistön soluihin
  - Nostaa glukoosipitoisuutta
  - Proteiinisynteesi ja rasvojen käyttö kiihtyy
  - Vaikuttaa erityisesti luiden ja lihasten kasvuun

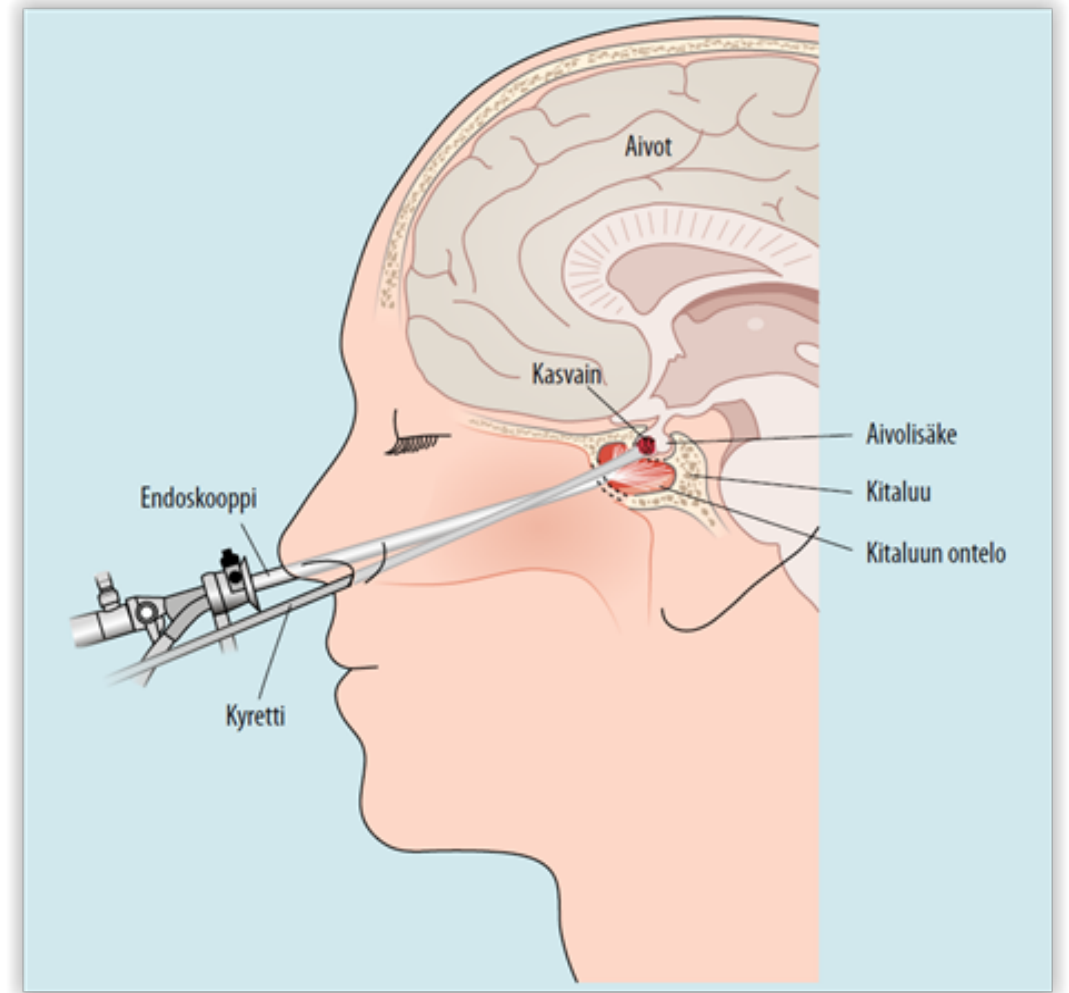
Aivolisäke

- Osa hormoneista erittyy selkeää 24 h rytmiä noudattaen
- Takalohko varastoi ja erittää kahta hypotalamuksen valmistamaa hormonia (oksitosiini ja antidiureettinen hormoni)

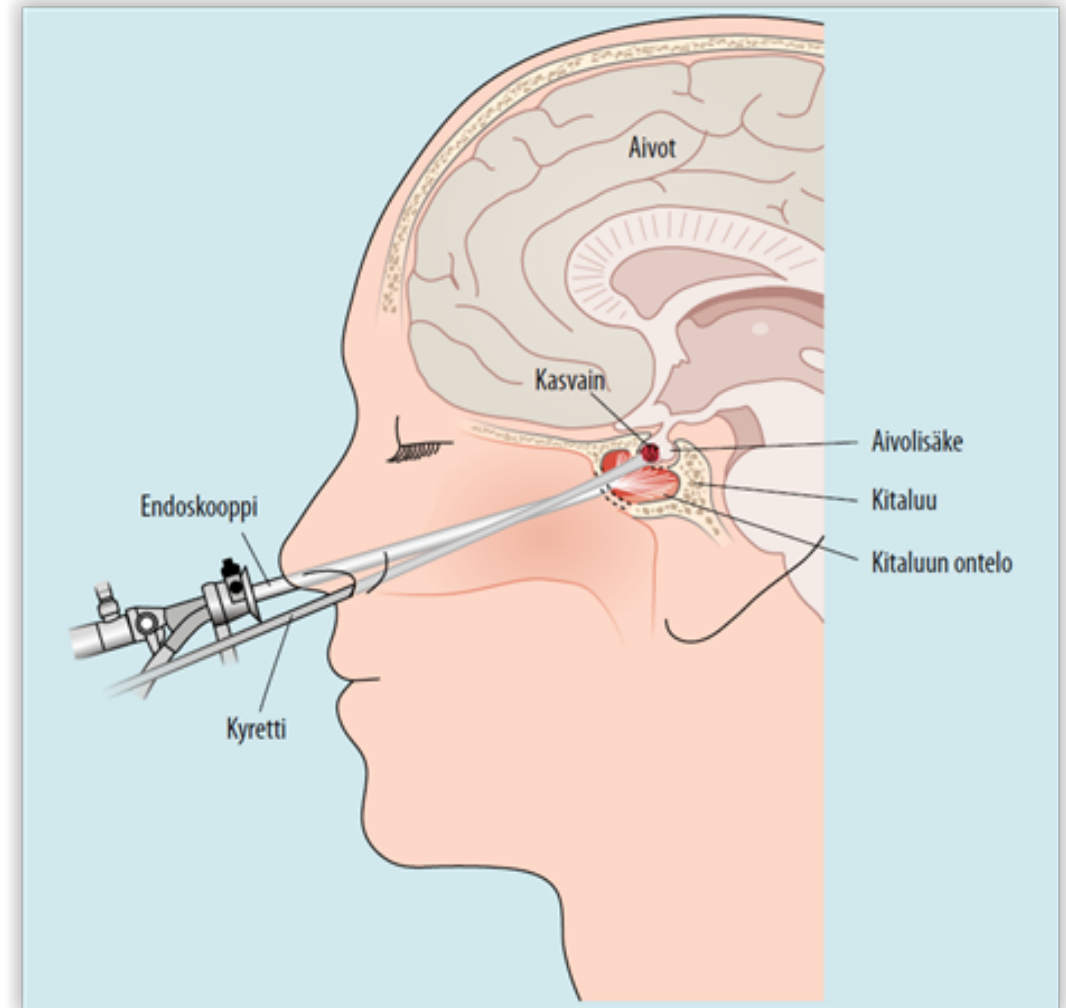
Aivolisäkkeen vajaatoiminta

- Kasvuhormonin puute → Lapsella lyhytkasvuisuus, aikuisella aineenvaihdunnan häiriöitä
- TSH (tyreotropiini) säätelee kilpirauhasen toimintaa: puute → väsymys, painonnousu, hidas syke
- ACTH (kortikotropiini) säätelee lisämunuaisen toimintaa: puute → väsymys, laihtuminen, ruokahaluttomuus
- Maitohormoni (prolaktiini) säätelee maidoneritystä imetyksen aikana: puute → maidoneritys ei käynnisty

Aivolisäkkeen vajaatoiminta

- LH (luteinisoiva hormoni) ja FSH (follikkeleita stimuloiva hormoni) säätelevät sukhormonien ja sukusolujen tuotantoa miehellä kiveksissä ja naisella munasarjoissa: puute → lapsettomuutta ja häiriöitä sukupuolitoiminnoissa
- Vesihormoni (ADH, antidiureettinen hormoni) säätelee veden erittymistä munuaisista: puute → veden menetys virtsaan lisääntyy
- Oksitosiini osallistuu synnytyksen käynnistymiseen ja imettämisen säätelyyn

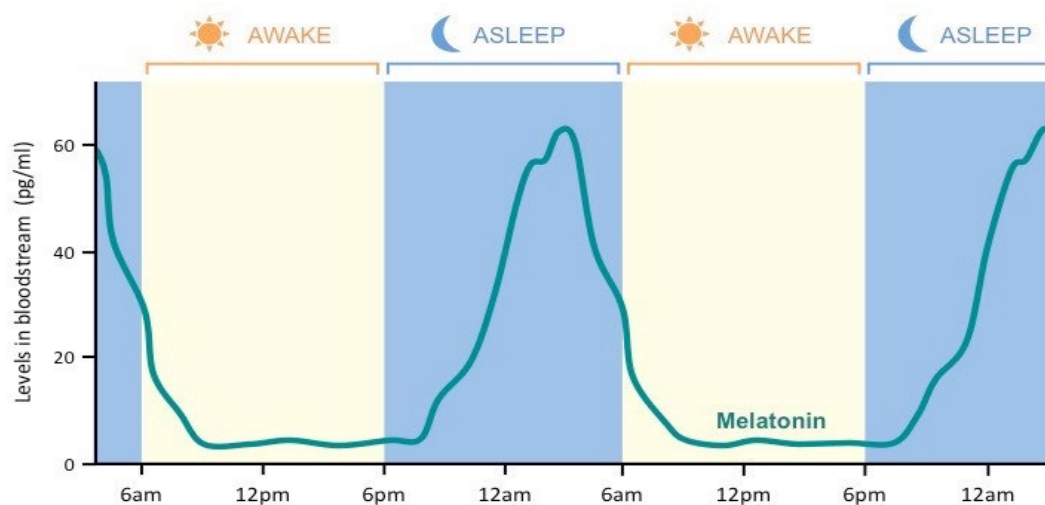
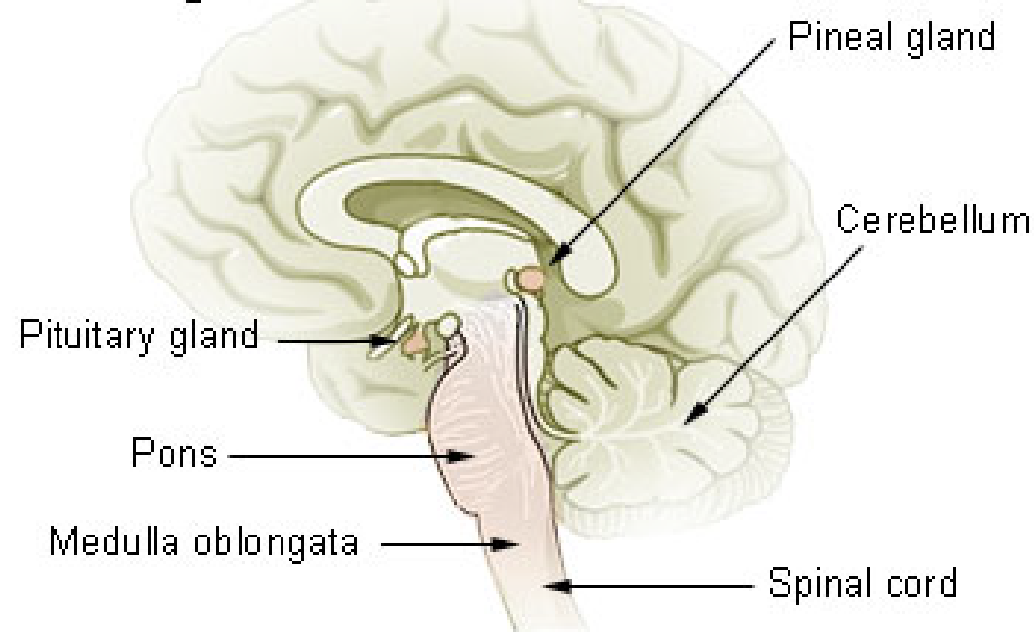

Käpylisäke

- Latinaksi corpus pineale
- Tuottaa melatoniinia
- Tuotanto on runsasta yöllä, voimakas valo estää erittymistä
- Melatoniinia käytetään toipumaan aikaero-rasituksesta, näyttö kuitenkin epäselvää

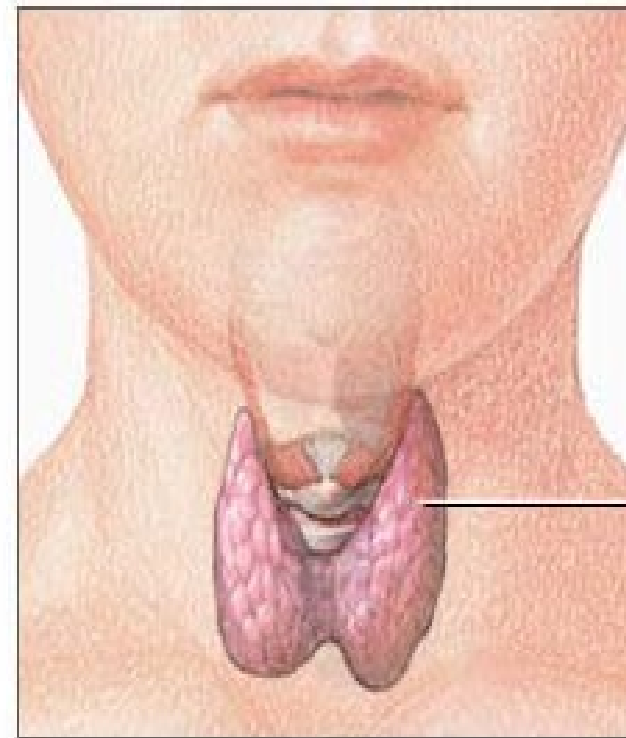
Pituitary and Pineal Glands

RAUHANEN	HORMONI	VAIKUTUS
HYPOTALAMUS	vapauttajahormonit	Aivolisäkkeen etulohkon hormonitoiminnan lisääminen
	estäjähormonit	Aivolisäkkeen etulohkon hormonitoiminnan estäminen
AIVOLISÄKE	tyreotropiini (TSH)	Kilpirauhasen toiminnan aktivoituminen
etulohko	kortikotropiini (ACTH)	Lisämunuaisen toiminnan aktivoituminen
	prolaktiini (PRL)	Maidontuotto
	kasvuhormoni eli somatotropiini (GH)	Kasvunsäätely syntymän jälkeen Yleinen aineenvaihdunnan vilkastuminen
	follitropiini (FSH)	Munarakkulan kehittyminen ja estrogeenituotanto munasarjoissa Siittiöiden muodostuminen ja androgeenien tuotanto kiveksissä
	lutropiini (LH)	Ovulaatio ja keltarauhashormonien tuotanto munasarjoissa Sittiöiden kypsyminen ja testosteronin tuotanto kiveksissä
takalohko	oksitosiini	Kohdun sileän lihaksen supistuminen Maidontuotannon käynnistyminen
	antidiureettinen hormoni (ADH) eli vasopressiini	Veden talteenotto munuaisissa
KÄPYLISÄKE	melatoniini	Vuorokausirytmien säätely

Kilpirauhanen

- Tuottaa kilpirauhashormoneja ja kalsitosiinia
- Sijaitsee kurkunpään alapuolella henkitorven edessä (ks. kuva)
- Yksinkertaista kuutioepiteeliä, joka tuottaa *tyroksiinia* (T4; 93%) ja *trijodityroniinia* (T3)
- T4 → biologisesti aktiiviseksi T3:ksi maksassa
- Hormonituotanto vaatii jodia n. 1 mg viikossa
- Tuotanto tärkeää kaikkien solujen toiminnalle ja keskushermoston kehitykselle
- *Kalsitoniini* lisää kalsiumin varastoitumista luustoon, ja estää sen ja fosfaatin vapautumista luustosta

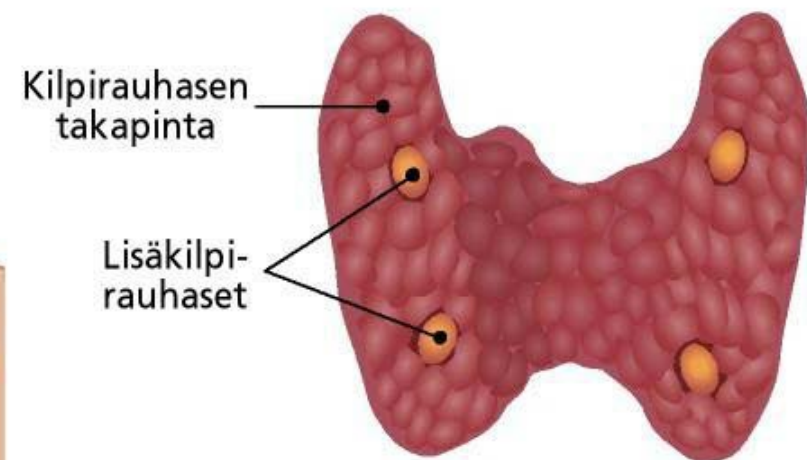
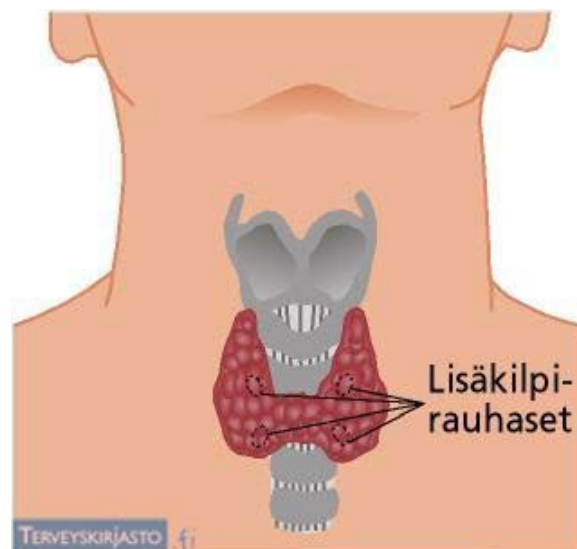

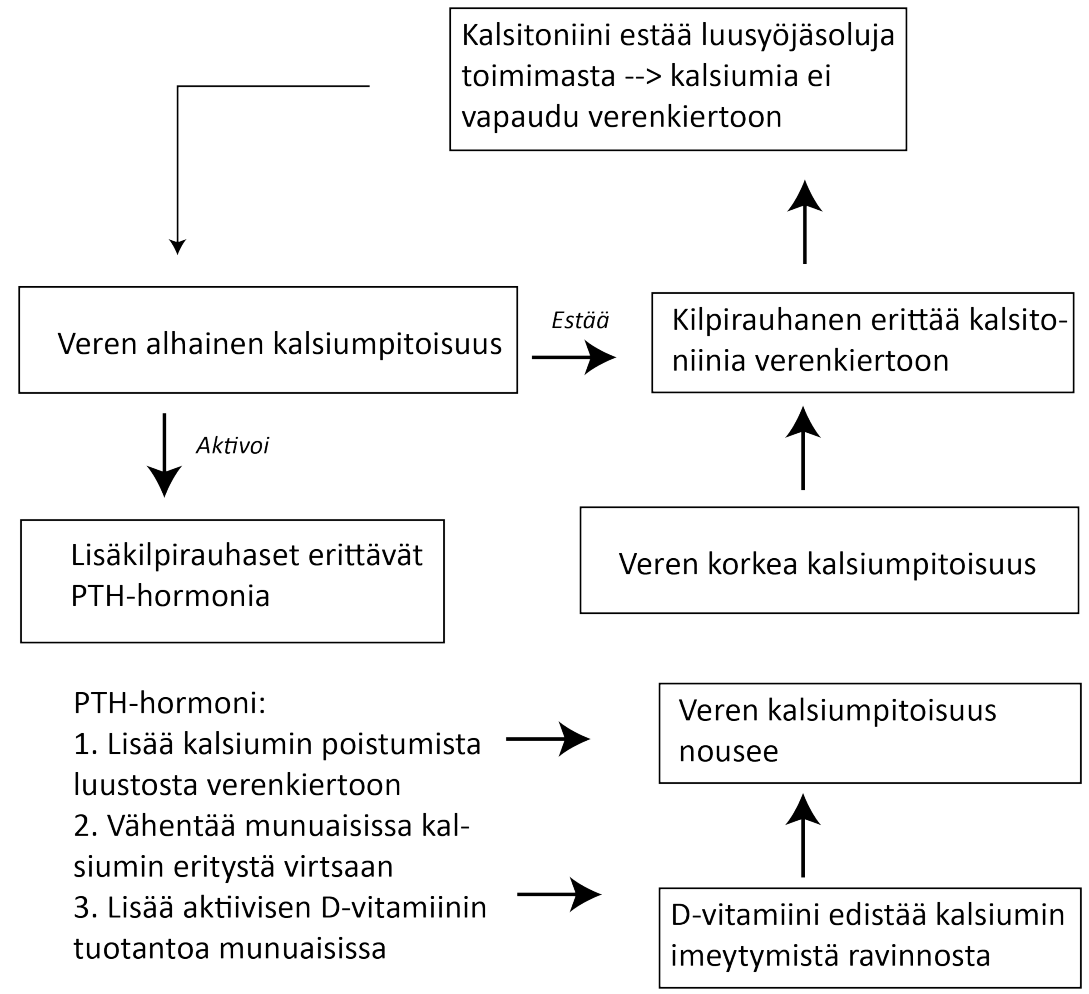
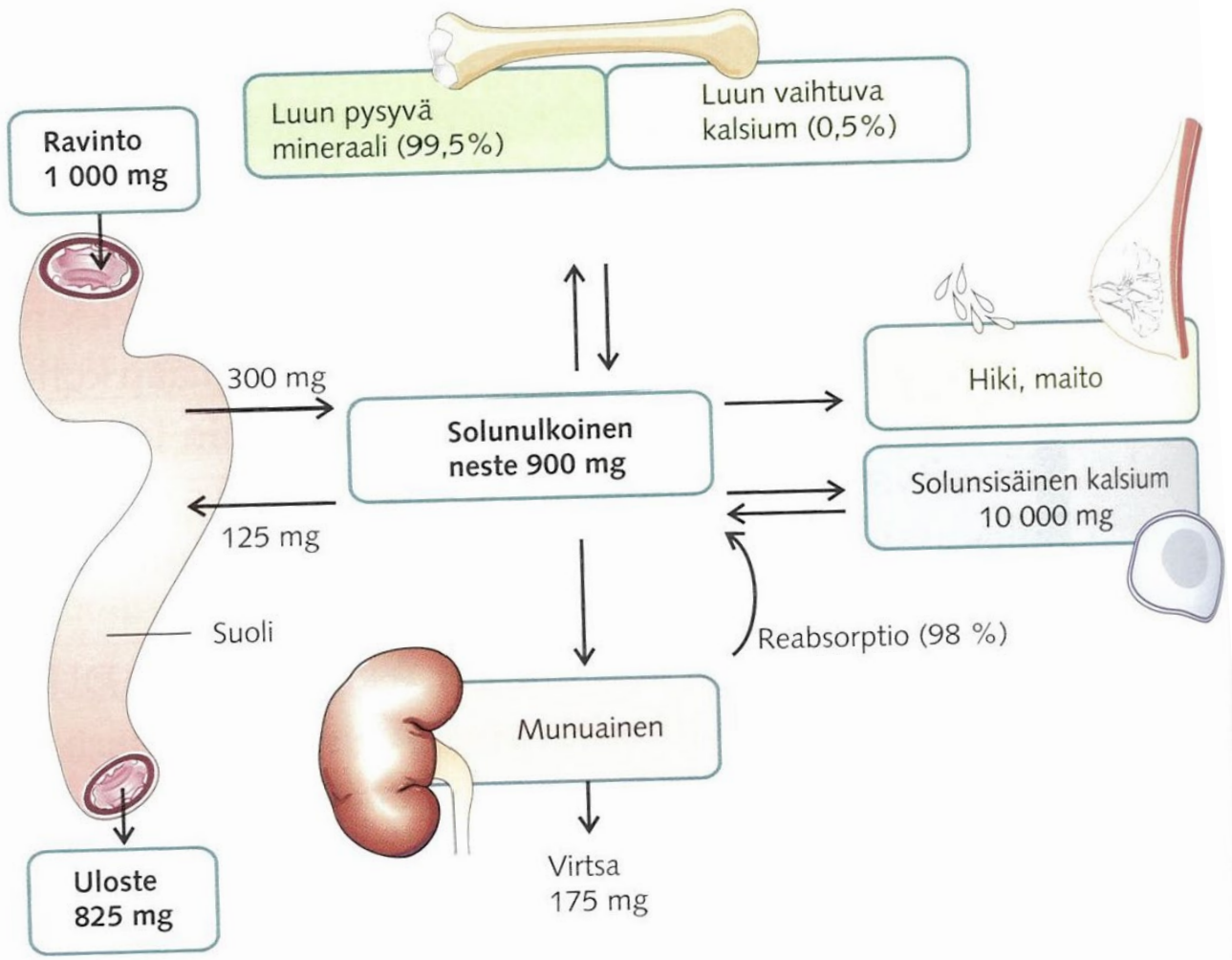
Thyroid gland

Wikipedia

Lisäkilpirauhaset ja kalsiumaineenvaihdunta

- Sijaitsevat kilpirauhasen takapinnalla
- *Parathormoni*: oleellinen plasman kalsium-, fosfaatti- ja magnesiumaineenvaihdunnan säätelyssä
  - Luunsyöjäsolujen aktivoiminen
  - kalsitriolin eli aktiivisen D3-vitamiinin muodostuminen munuaisissa
  - Kalsiumin takaisinimeytyminen virtsasta
- Kalsium on tärkeä luuston muodostumiselle, hermosolujen ja lihasten toiminnalle, veren hyytymiselle ja entsyymien toiminnalle

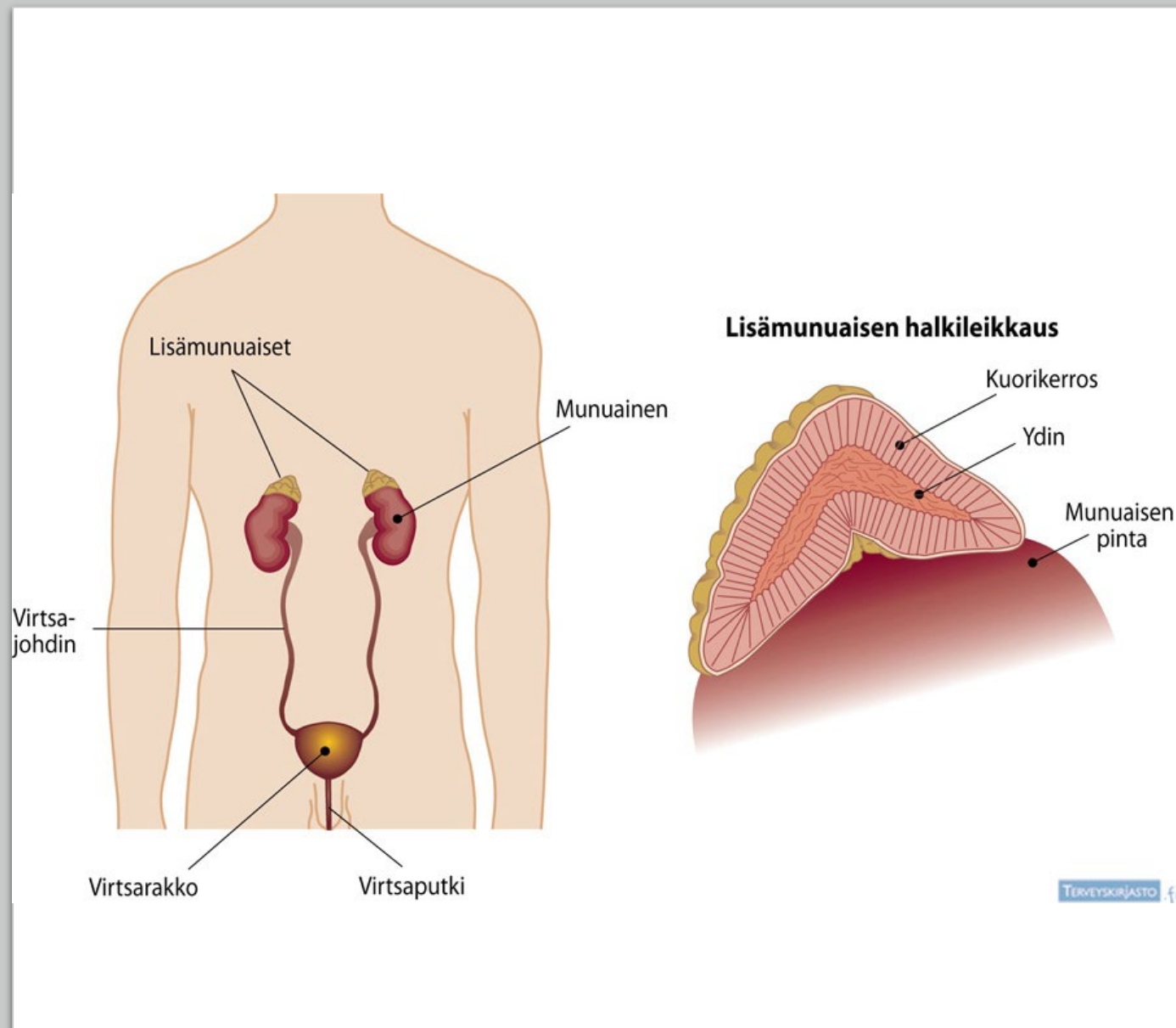

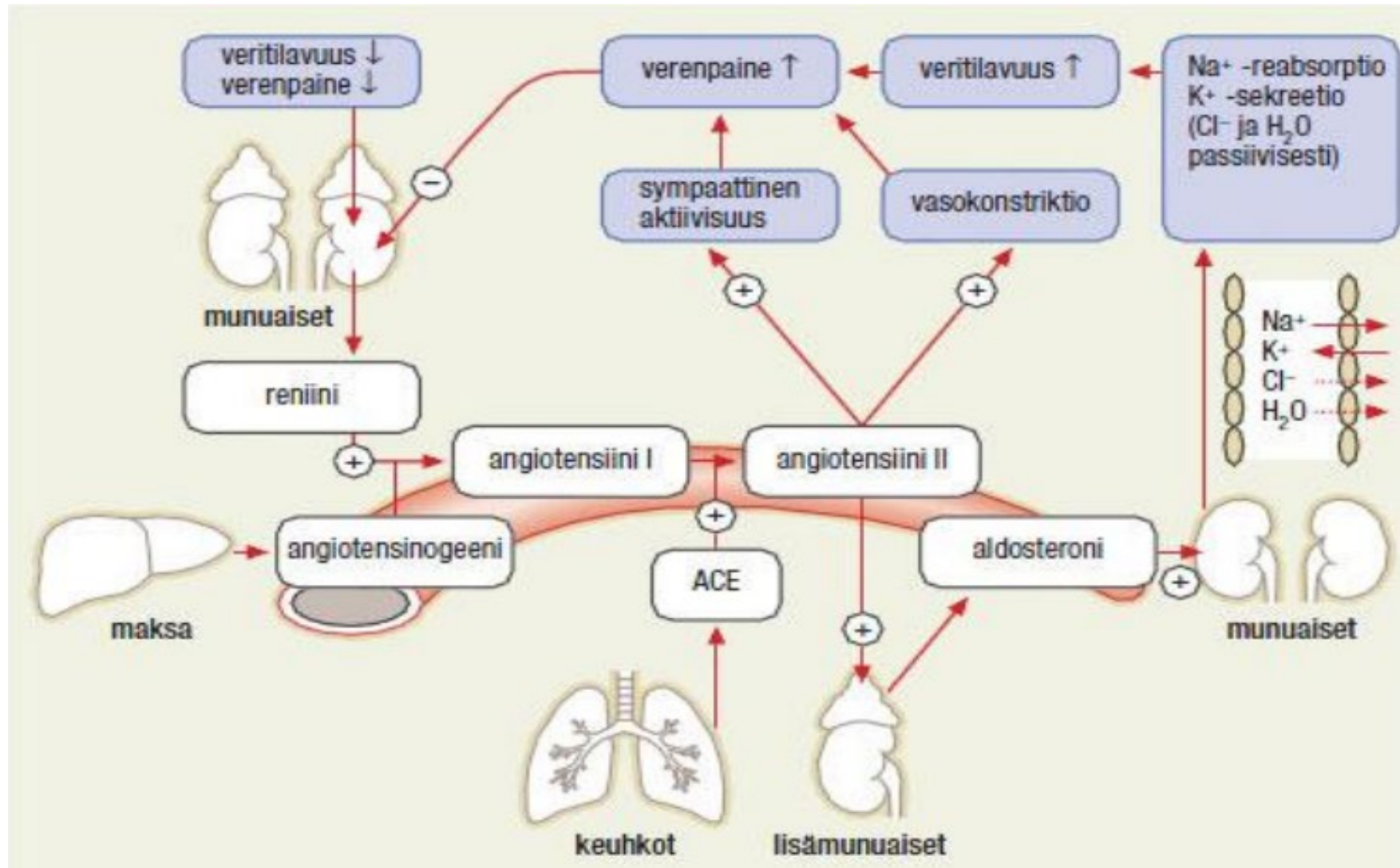
Karhumäki ym. 2017 Päästä varpaisiin

Lisämunuaiset

- Munuaisten päällä, paino n. 10-14 g
- Suola- ja sokeritasapainon säätely
- Rakenteen ja toiminnan suhteen kaksiosainen (kuori ja ydinosa)
- **Kuori:** aldosteroni, kortisoli, miessukupuoli-hormonit

Aldosteronin merkitys: Na^+ - K^+ -eritys, verenpaineen säätely, veren tilavuuden säätely, happoemästasapaino

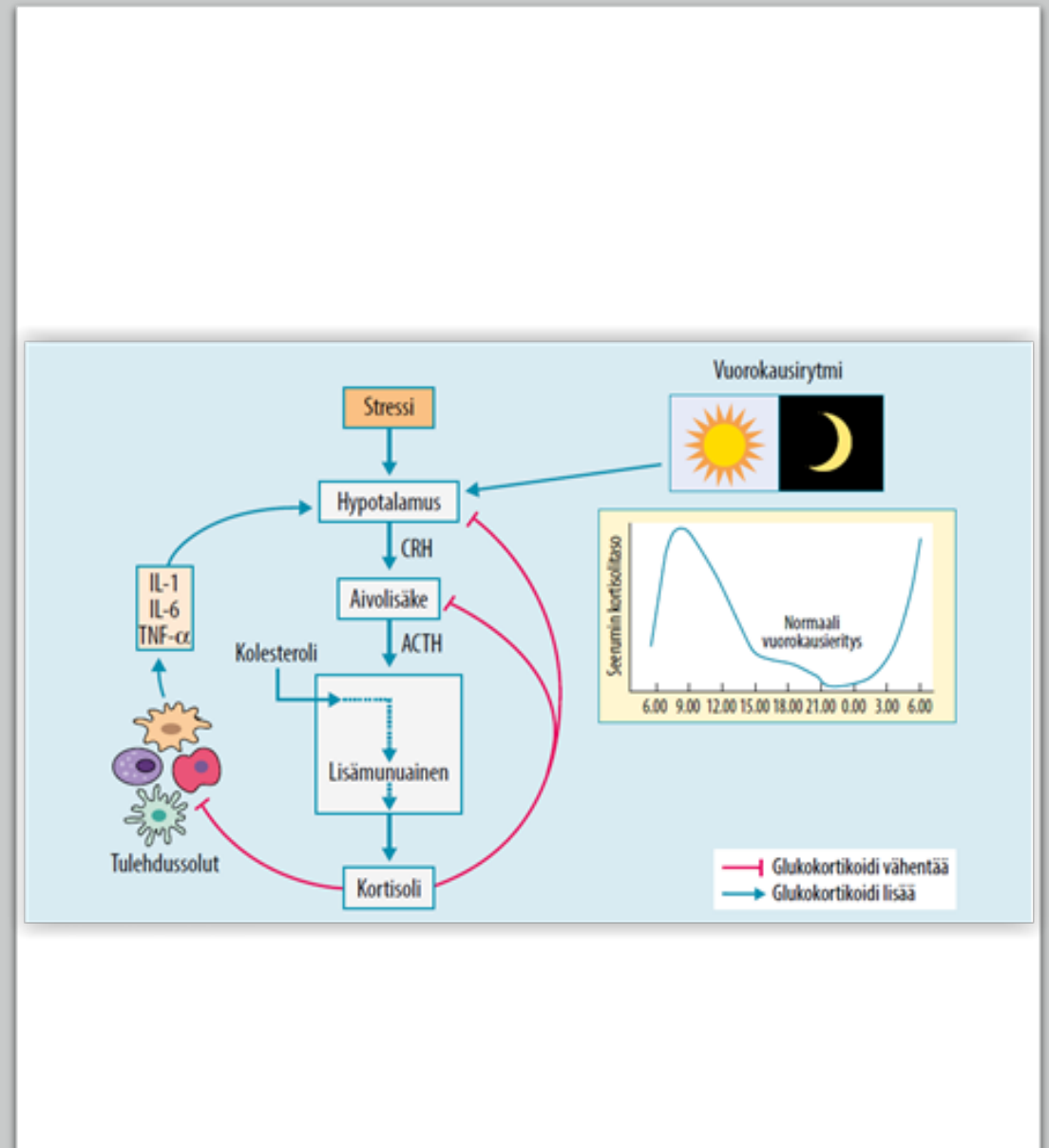

Kortisoli ja muut glukokortikoidit

Sopeuttavat elimistöä stressiin:

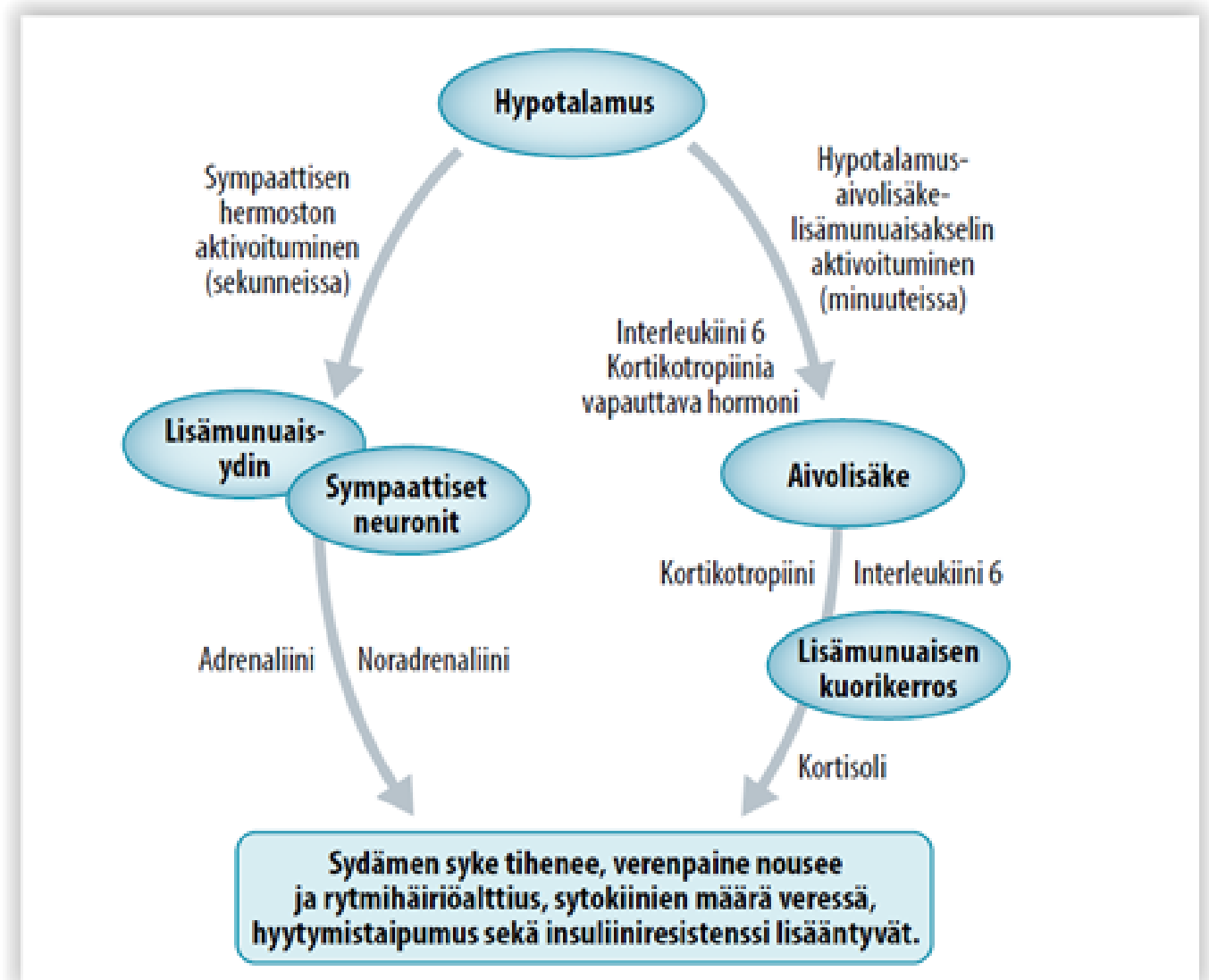
1) Glukoosiaineenvaihdunnan säätely: lisää glukoosin uudismuodostusta maksassa rasvasoluista vapautuvista rasvahapoista ja hajoavista proteiineista

2) Elimistön tulehdusreaktioiden vaimentaminen

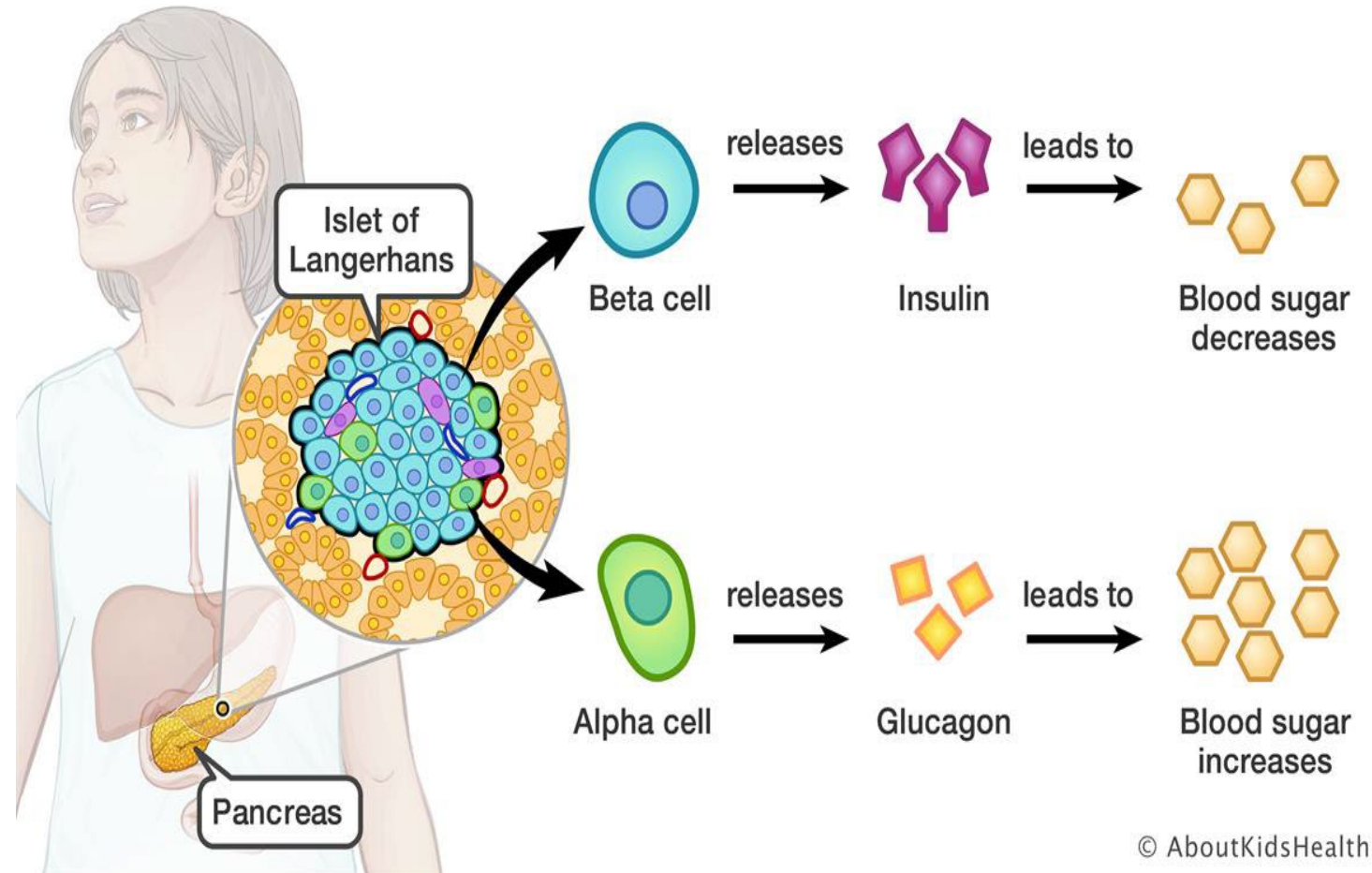

- **Lisämunuaisydin:** katekoliamiinit kuten noradrenaliini ja adrenaliini
- Kuuluu sympaattiseen hermostoon
- Adrenaliini: maksan glykogeeni pilkkoutuu glukoosiksi, sydämen syke nousee, keuhkoputket laajenevat (“fight or flight” -hormoni)
- Noradrenaliini: verisuonten sileiden lihasten supistuminen

Haima & verensokeripitoisuuden säätely

- Haima toimii sekä umpi-että avoeritteisenä rauhasena
- Suurin osa on avoeritteistä rauhasta → haimanesteen ruuansulatusentsyymit
- Umpieritysosa = Langerhansin saarekkeet (1-2%)
- Glukagoni (alfasoluista) ja insuliini (betasoluista)

Alhainen veren
glukoosipitoisuus

Korkea veren
glukoosipitoisuus

Haiman
Langerhansin saarekkeet

GLUKAGONI

INSULIINI

Maksan glykogeeni
pilkkoutuu glukoosiksi

Glukoosin uudelleenmuo-
dostus mm. aminohapoista

Glukoosi pääsee verenkie-
rosta soluihin

Glukoosin varastoituu
glykogeeninä ja rasvana

Proteiinisynteesi maksasoluissa
vilkastuu

Veren glukoosipitoi-
suus kasvaa

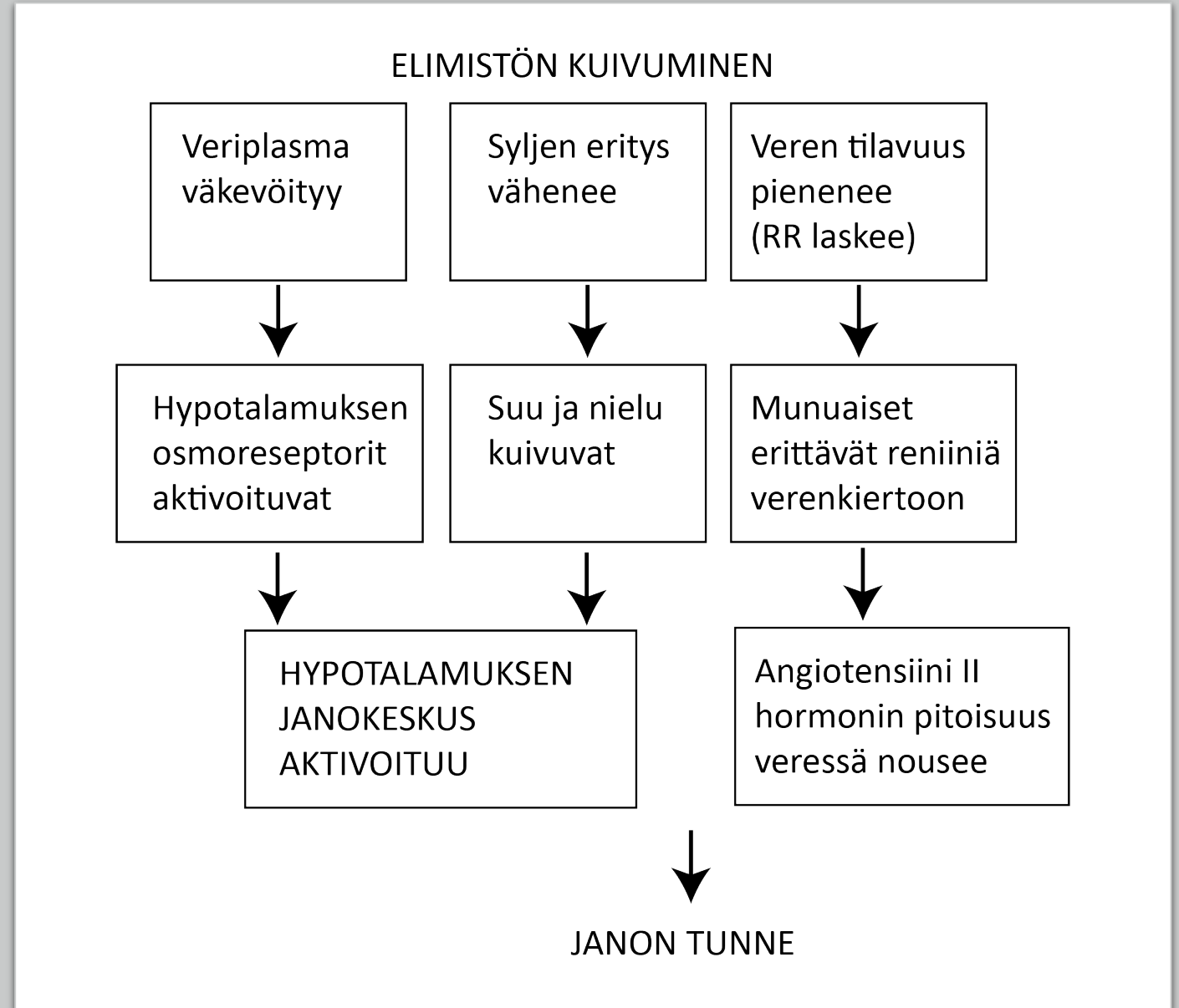
Veren glukoosipitoi-
suus laskee

Taulukko 12.4 Umpirauhasten hormonieritys

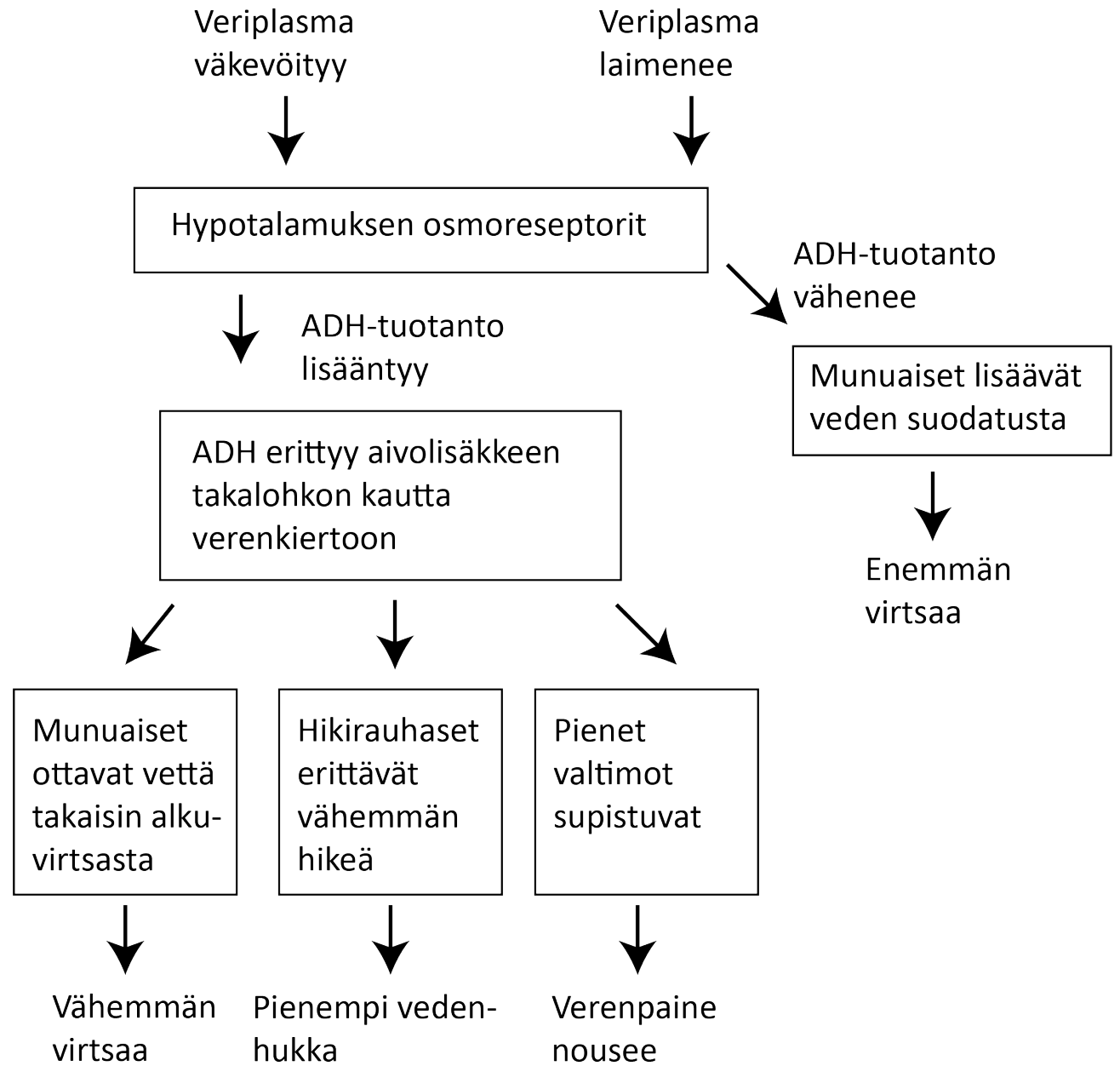
RAUHANEN/KUDOS	HORMONIT	VASTE
KILPIRAUHANEN	1. trijodityroniini (T3) 2. tyroksiini (T4)	<ul style="list-style-type: none"> • yleinen aineenvaihdunnan vilkastuminen • välttämättömiä normaalille kasvulle ja kehitykselle
	3. kalsitoniini	<ul style="list-style-type: none"> • kalsiumin siirto verenkierrosta luustoon • solunulkoisen nesteen kalsiumipitoisuuden lasku
LISÄKILPIRAUHASET	1. parathormoni (PTH)	<ul style="list-style-type: none"> • kalsiumin vapautuminen luustosta verenkiertoon • kalsiumin takaisinotto munuaisissa • kalsiumin imeytyminen suolistosta verenkiertoon • fosfaattien erittyminen virtsaan
LISÄMUNUAISKUORI	1. mineralokortikoidit esim. aldosteroni	<ul style="list-style-type: none"> • natriumin takaisinotto munuaisissa • kaliumin ja vedyn erityminen virtsaan
	2. glukokortikoidit esim. kortisoli	<ul style="list-style-type: none"> • lisää glukoosin muodostumista rasvoista ja aminohapoista • heikentää immuunivastetta
	3. androgeenit, estrogeenit	<ul style="list-style-type: none"> • lisääntymisen ja sukupuoliominaisuuksien säätely
LISÄMUNUAISYDIN	1. adrenaliini 2. noradrenaliini	<ul style="list-style-type: none"> • mm. fyysisen suorituskyvyn tehostuminen stressissä
HAIMA Langerhansin saarekkeet	1. insuliini	<ul style="list-style-type: none"> • veren glukoosipitoisuuden aleneminen • glukoosin varastointi glykokeeniksi
	2. glukagoni	<ul style="list-style-type: none"> • veren glukoosipitoisuuden nousu • glykokeenin pilkkoutuminen glukoosiksi

Nestetasapainon säätely

- Solunulkoista nestemäärää ja nesteen väkevyyttä (osmolaliteetti) säädellään jatkuvasti
- Munuaisilla merkittävä rooli: virtsantuotto 0.5-20 l/vrk
- Hypotalamuksen osmoreseptorit aistivat veriplasman väkevyyden

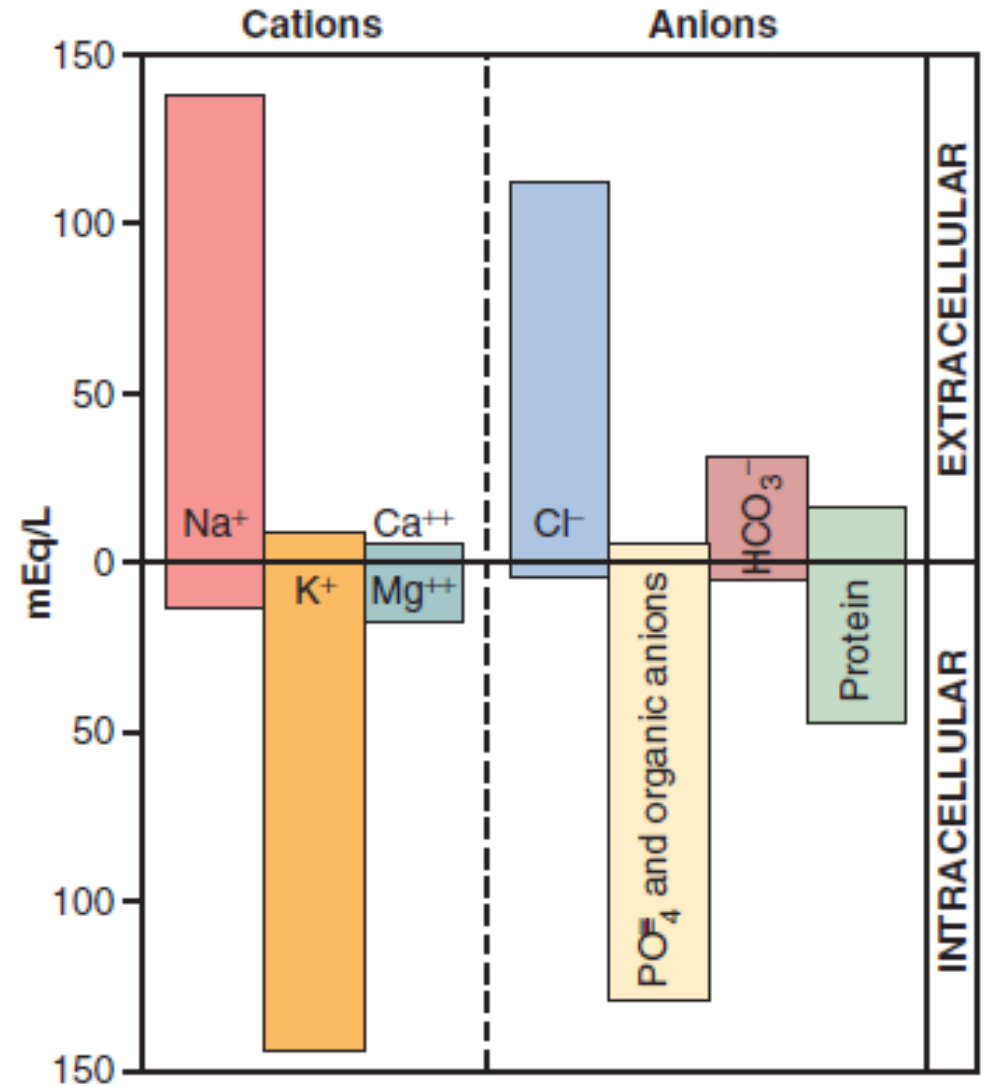

- Kun plasma väkevöityy liikaa, hypotalamus erittää antidiureettista hormonia (ADH)
- ADH muuttaa munuaisten tiehytjärjestelmän solujen läpäisykykyä

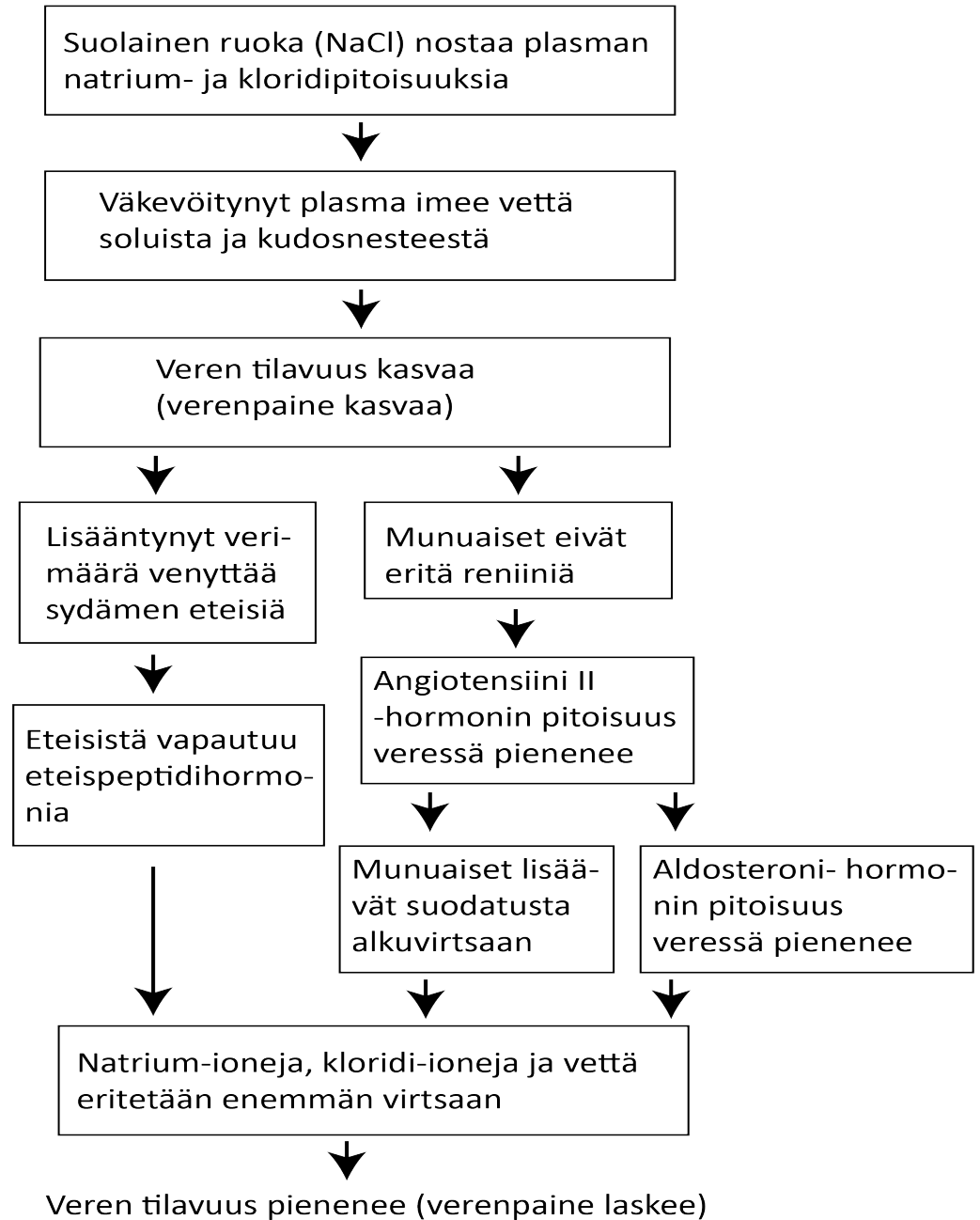
Suolatasapaino

- Solunsisäisen ja ulkoisen nesteen elektrolyyttikoostumus lähes vakio
- Na^+ - ja K^+ -ionit tärkeimmät
- Na^+ tärkein solunulkoisen nesteen suola, joka vaikuttaa nesteen väkevyyteen
- Suolatasapainon säätely on läheisessä yhteydessä nestetasapainon säätelyyn

Natriumin poisto elimistöstä

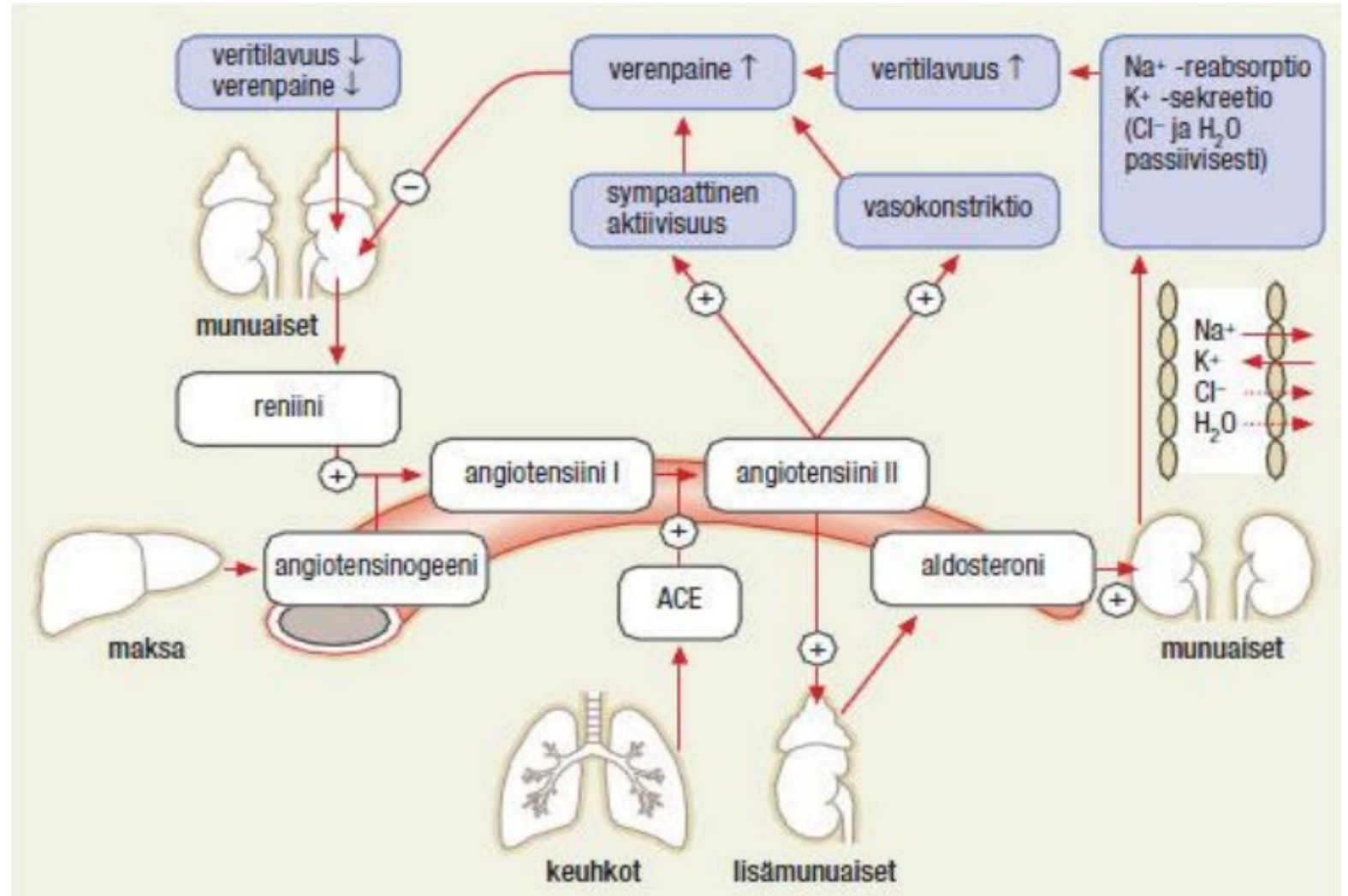
- Eteispeptidihormoni (atriopeptidi) erittyy sydämen eteisistä (ja jkv myös aivoista) → laajentaa verisuonia ja lisää natriumin ja veden eritystä virtsaan → plasman väkevyys laskee
- Liiallinen natriumin kertyminen elimistöön: syynä yleensä hypotalamuksen kasvain tai vamma, oksentaminen, voimakas hikoilu

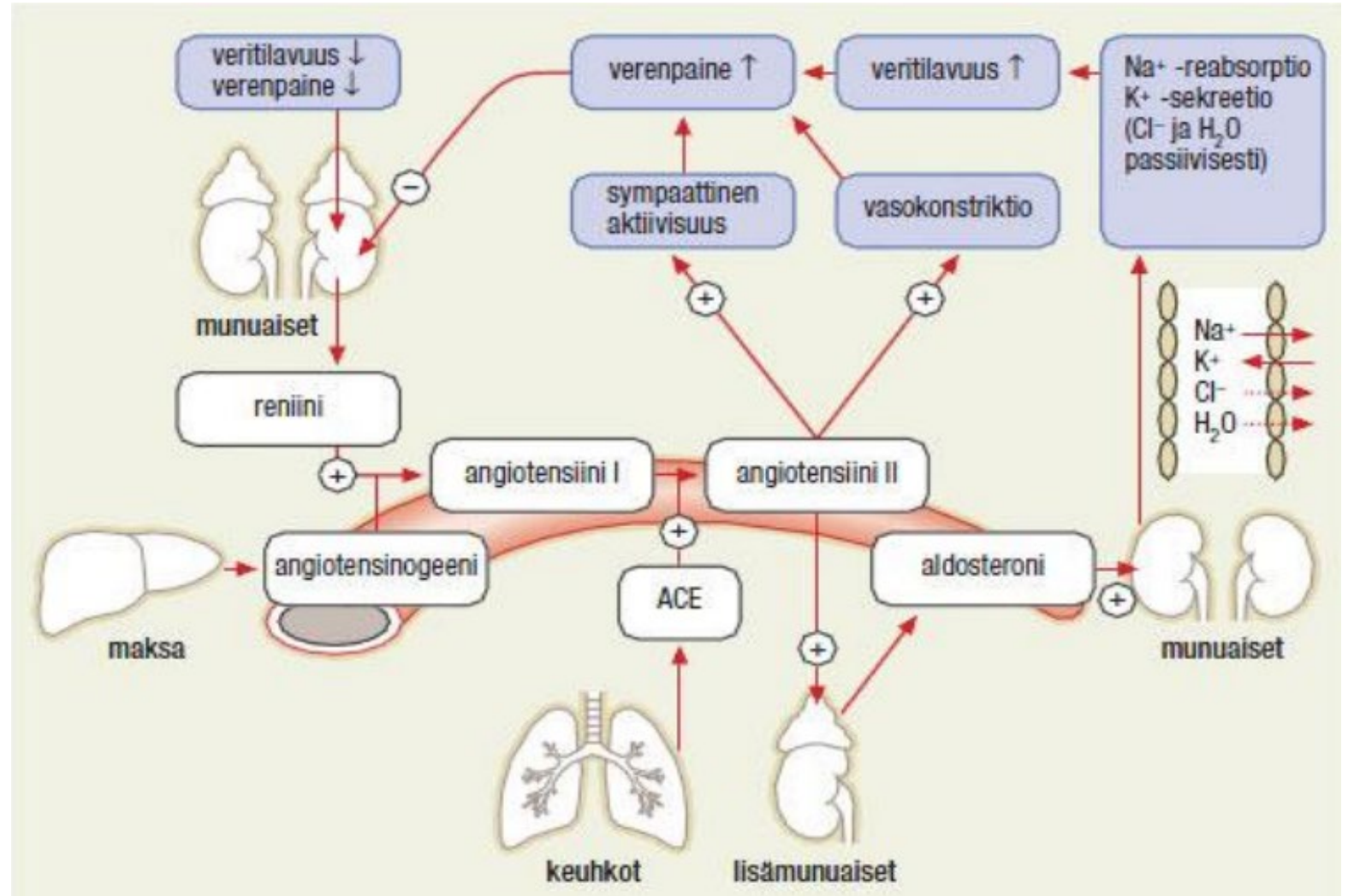
Natriumin takaisinotto elimistöön

- Reniini-angiotensiinjärjestelmä (RAA)
- Reniini syntyy munuaisissa, ja muuttaa maksan tuottaman angiotensinogeenin angiotensiini I:ksi
- Tämä muuttuu keuhkoissa angiotensiini II:ksi, joka aktivoi aldosteronin erityksen lisämunuaisista

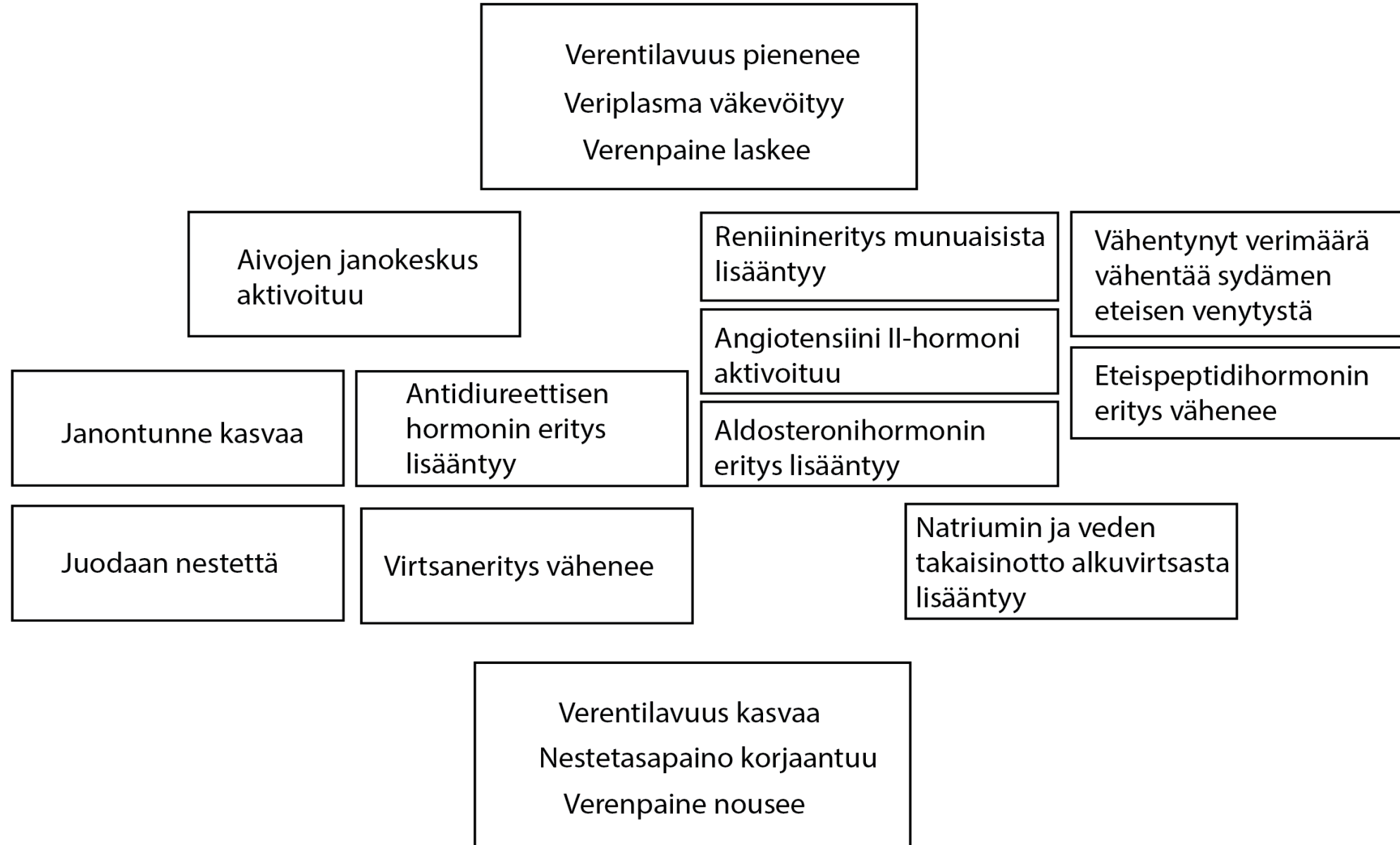

Natriumin takaisinotto elimistöön

- RAA säätelee ensisij. natriumtasapainoa
- Kuivuminen pienentää Na-varastoja → RAA-systeemi aktivoituu

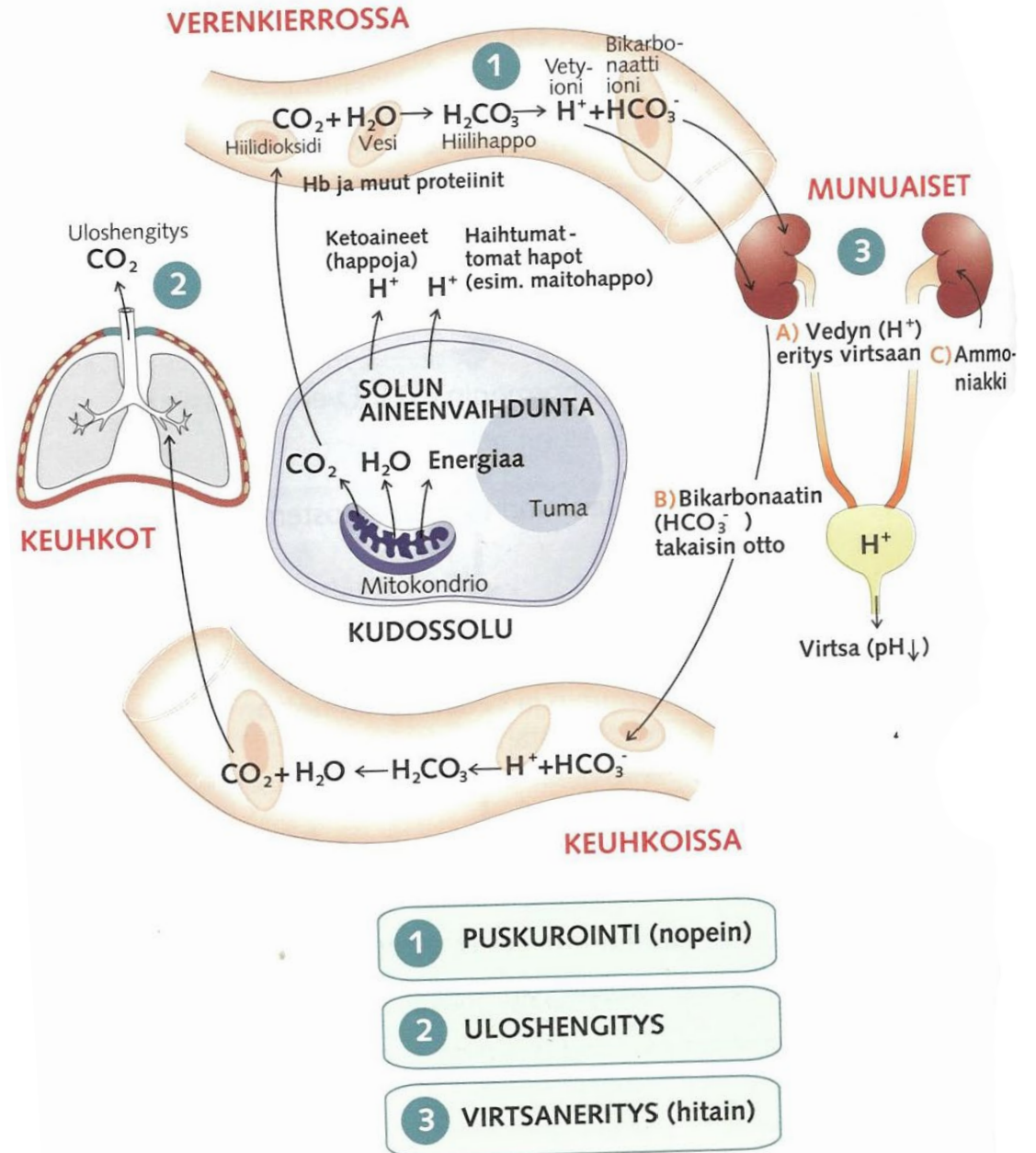

Verenpaineen säätely

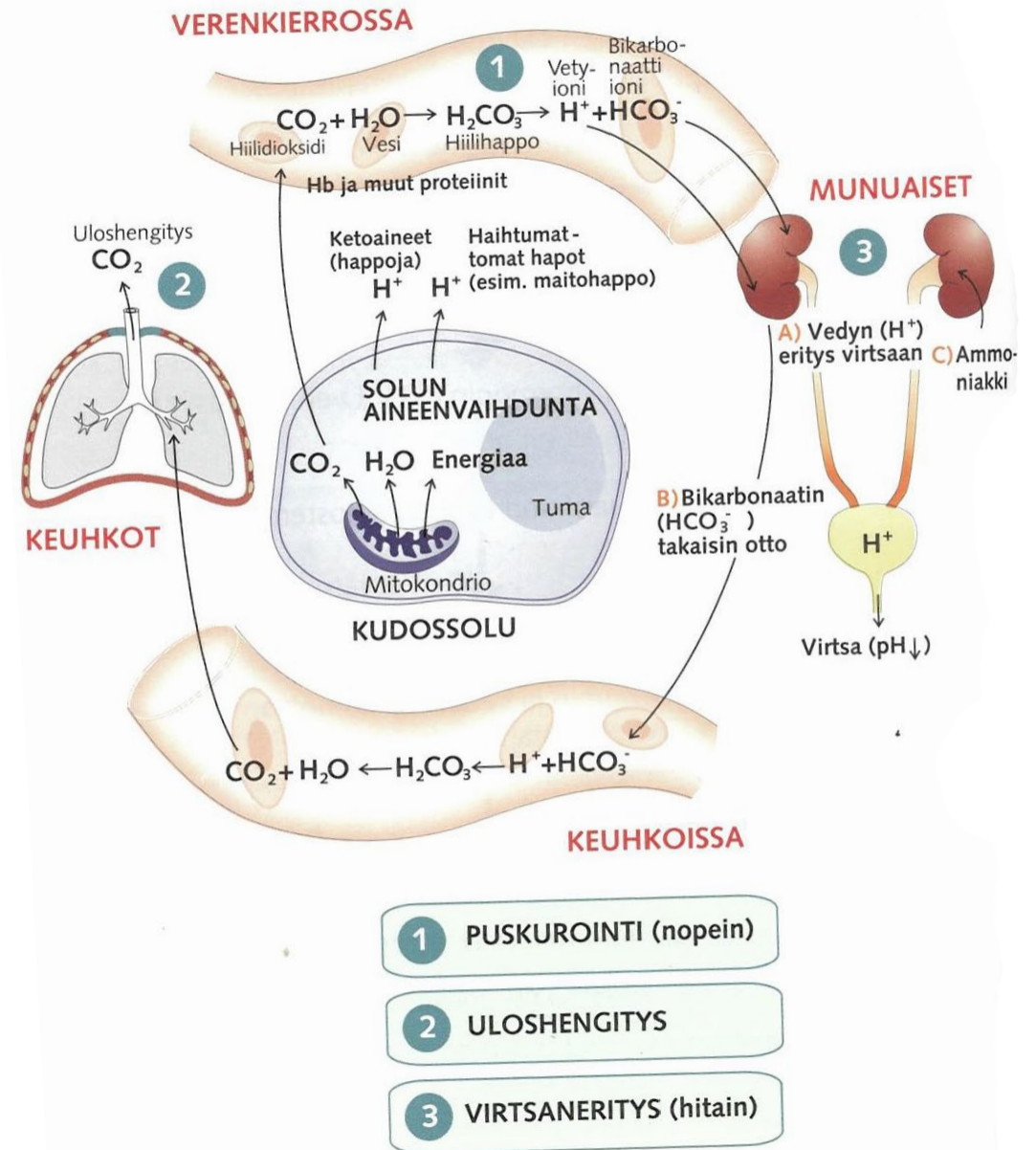

Happo-emästasapaino

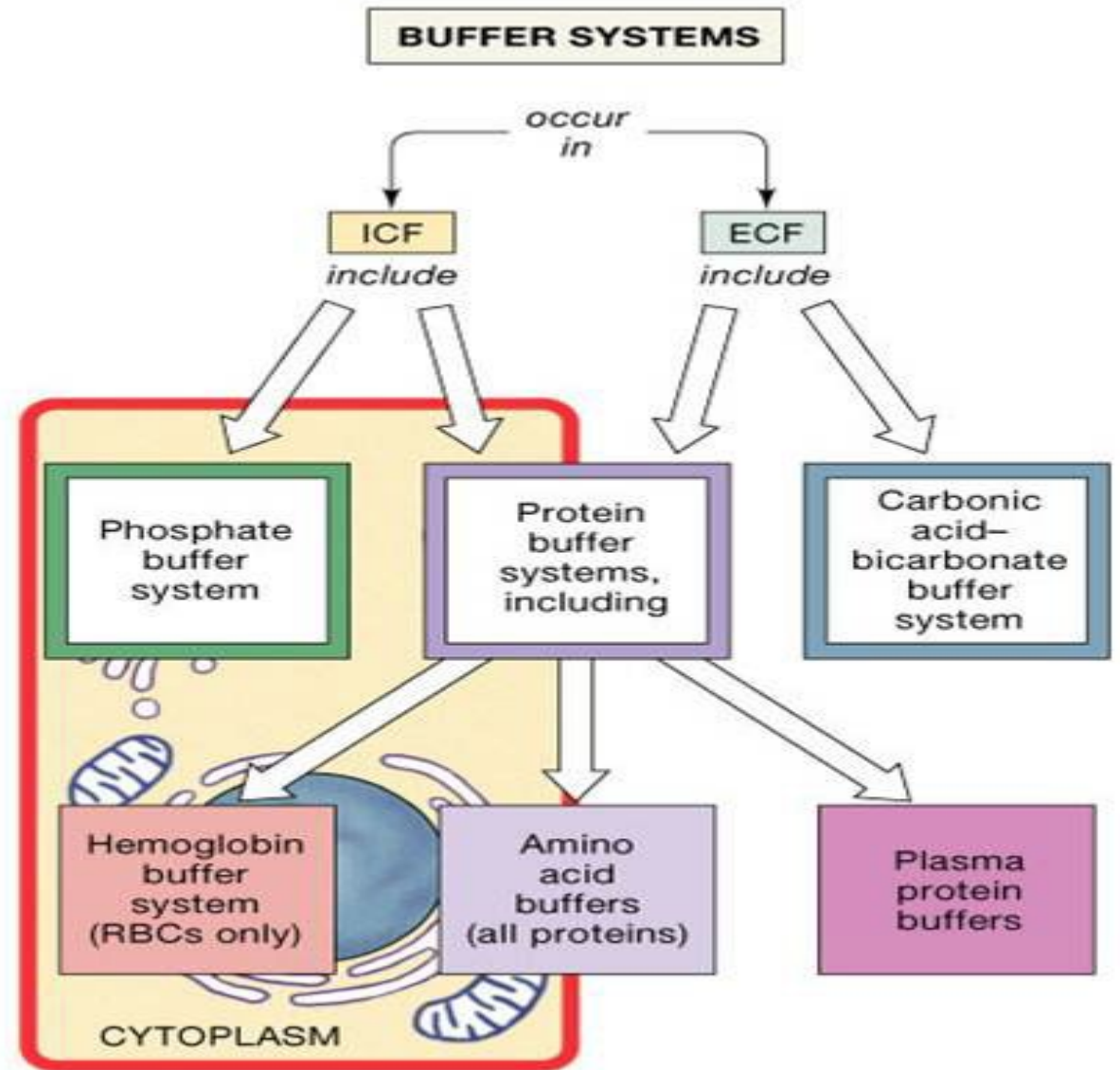
- Aineenvaihduntareaktiot vaativat sopivat happo-emäsolosuhteet
- Esimerkiksi useat entsyymit toimivat vain kapealla pH-alueella
- Elimistöä happamoittavat CO_2 ja erilaiset aineenvaihdunnassa syntyvät epäorgaaniset hapot (fosfori-, rikki-, maito- ja rasvahapot)
- Esim. vatsahapon pH 1.0-2.0, veren 7.35-7.45

- $\text{CO}_2 + \text{H}_2\text{O} \leftrightarrow \text{H}_2\text{CO}_3$
- **pH pidetään vakaana:** Kemialliset puskurijärjestelmät (1), hengitys (2), ja munuaisten eritystoiminta (3)
- **Kemialliset puskurijärjestelmät** ovat nopeita, mutta rajallisia

- Hiilihappo-bikarbonaattijärjestelmä, fosfaatit ja proteiinit (mm. **hemoglobiini ja** plasman muut proteiinit kuten albumiini) puskuroivat vetyioneja
- CO₂ poistaminen **hengityksen** kautta
- **Munuaiset** pystyvät poistamaan suuria määriä H⁺-ioneja ja ottamaan takaisin alkuvirtsaan eritettyjä bikarbonaatteja

- *Respiratorinen asidoosi:*
keuhkosairaudesta tai hengitysvajauksesta johtuva CO₂:n kertyminen
- *Respiratorinen alkaloosi:*
hyperventilaatio
- *Metabolinen asidoosi:*
munuaisten vajaatoiminta, ketoaineiden kertyminen insuliinipuute-diabeteksessä
- *Metabolinen alkaloosi:*
oksentelu

